

A székesfehérvári nemzeti színjátszók Pesten és Budán.

1819—1828

Székesfehérvár kiváló helyet foglal el a magyar színészet történetében.

Az a sok fényes és igen sok fakó szemből álló gyöngysor, mely a magyar művelődéstörténet egyik legszebb ékessége s a magyar színészet multját jelenti a halhatatlan Kelemen Lászlótól a pesti Nemzeti Színház megnyitásáig (1790—1837), hatalmas szemét bírja a székesfehérvári nemzeti színjátszó társaság hat évig tartott küzdelmes életében.

A Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegye által állandóan ébrentartott nagy eszme a XIX. század második évtizedének végén elbukott volna, ha a nemzeti eszmétől áthatott néhány férfiú nem bírja rá a Dunántúl egyik legszebb vármegyéjét — Fejér megyét — arra, hogy a veszendő magyar színészetet, a nemzeti pallérozódás eme nagyszerű eszközét keltse ismét életre, ölelje fel, támogassa, sőt kifejezetten vegye hathatós pártfogásába olykép, hogy saját vezetése alatt teremtsen neki életlehetőséget.

A táblabírák — akik akkor nemcsak ahhoz fogtak, amihez értettek, de értettek mindahhoz, amihez hozzáfogtak — megteremtették az ország legjobbjaiból a maguk kis színtársulatát, melynek első igazgatója Kolozsváry Pál főszolgabíró volt, akiről a *Játékszíni Koszorú* 1834-ben úgy emlékezik, hogy »ezen nemeslelkű igaz magyar hazafiban kezdett báró Wesselényi Miklós halála után a nemzeti Játékszín csillaga újra feltetszeni.«¹⁾

Kolozsváry, a magyar táblabíró típus megtestesülése, a fejérvári, úgynevezett központi járás vezető szolgabírája is értett ahhoz, mint vigye a theatristák dolgát, amikor úgy fordult, hogy megyei határozat alapján — kellett hozzá értenie. Az 1818 október havától csaknem hét esztendeig fennállott és rendkívüli sikereket elért társaság a keze alá jutott és hogy mennyire megállotta helyét eme neki oly idegen világban, igazolja Kisfaludy Károlynak írotársához Gaal Györgyhöz intézett levele, melyben a fejérvári társulatról így szól: »... Fejér megye már négy éve tart egy társulatot, mely kétségtelenül a legjobb; itt játszik Madame Kántor... Tháliánk első papjainál a magyarizmus a legnagyobb fokban nyilvánul meg; mind hős szerepre születtek, az eredeti darabokban remekül játszanak s a tragédiát is megközelítik, csak a társadalmi darabok nem akarnak náluk sikerülni.

A kemény lovag, aki csak a fegyvert ismeri — mindig kiüt belőlük. A nyelvünk is még igen darabos, s a jellemeink gyakran karikatúrákká lesznek.«²⁾

Ennek a társaságnak jeles vezetője kellett, hogy legyen az a judex nobilium, vagy rövid, megszokott szóval: judlium, akit erre delegált a tekintetes vármegye. De ennél hívebb képet nem találunk a társaságról, mely Kolozsváry Pál igazgatása alatt éveken át olyan érdemes küzdelmeket vívott és akkora sikereket ért el.

Számos szép vers üdvözli a kor szokása szerint a jeles férfit, s ebből látszik, hogy híre nem volt a városhoz kötve, beszárnyalta az egész hazát. Az 1822. évben jelentek meg e disztichonok:³⁾

Tekintetes Kolozsváry Pál úrhoz, T. N. Székes Fehér vármegye nagy érdemű Fő Szolgabírájához, mint a' Nemzeti Játékszín nemes lelkű pártfogójához :

Ki ezerek közt ím nyelvünk ügyit érzed egészen
Válladon panaszaid szünteti Génuszunk!
Ah! nem érti korunk szent tzeljät áldozatidnak,
Lentt hagyod ezt; — áldja tettidet a' maradék!

SOMA.

A vers alatt a *Szép-Literaturai Ajándék* szerkesztője, aki a *Tudományos Gyűjtemény* értékes melléklapjában helyet adott e dicsőítő versnek, ahhoz lábjegyzetben a következőket veti hozzá: »A' mostan és jövődőkben élők számára akarjuk ezt feljegyezni, hogy mi azok ditső Neveit, a' kik magokat a' Hazá, és a' Király és az emberiség eránt való munkás hajlandóságok által megkülönböztették, ámbár a' halhatatlanság' nagyobb lépcsőjére is volnának érdemesek, legalább a' mi hosszabb vagy rövidebb ideig fennmaradandó Szép Literaturai Ajándékunk által akarjuk megörökösíteni. Ugyanazoktól, s' Nemzetünk józanabb részétől függ ezen Hazafiúi igyekeztünknek fennmaradása; mi legalább igyekeztünk 's igyekezni is fogunk, hogy a' Hazát 's Királyunkat minden részrehajlás, minden haszonkeresés nélkül az igaz emberek 's Hazafiak érdemeire figyelmetessé tegyük. (A Red.)«

A Prepeliczay Samu névtelen verselő és a Thaisz András szerkesztő által is így ünnepelt Kolozsváry lelkes munkája volt, hogy a társulat annyi éven át fennmaradt s nem oszlott el. Az ő nemes izgatása tudta csak időnkint áldozatkészségre bírni a megye magyarivású urait, a karokat és rendeket, a földesurakat, a köznemességet és a hivatali kenyéren élőket. Neki köszönhető, hogy ez a jeles társaság a szalmaláng kiégése után addig is fennmaradt, míg nem 1825-ben a pozsonyi nagy diétán, amikor ott a helyi német színpad aranyidejét élte, a legjelesebb magyar színjátszókból álló fehérváriak a legteljesebb anyagi bukásukat érték meg.

A pest-budai közönségnek is nagy öröme szolgáltak e társaság előadásai. Voltaképpen a főváros német közönsége sem ismerte igazán a jó, a művészi játékok gyönyörűségét. Kisfaludy Károly Gaal Györgyhöz írt egyik korábbi levelében megírja,⁴⁾ miért nem igyekezik darabjait, amelyek éppen Gaal fordításában ekkor jelentek meg németül, a pesti

német színházban előadatni. Kisfaludy lesújtó bírálata a német színház művészi jelentőségéről így hangzik: »... (német) színpadunk mostanában olyan nyomorúságos, hogy nincs kilátásom arra, hogy (ott) becsülettel lépjek fel.«⁵⁾

A nagyon romlott pesti színházi viszonyoknak oka talán főleg abban állott, hogy a pesti közönség, a magyar éppen úgy mint a német, akkor még nem volt igazi színházi publikum. Nagyon hamar megelégette a színházi szórakozást, és amióta volt állandó színháza, mindig megnyugodott abban a gondolatban: »hiszen minden napon mehetek, a mikor csak akarok!« Persze, hogy ebből a színház meg nem élhetett, mert így állandóan kongott. Ez volt a század elején a német színház sorsa és ez lesz, sajnos; a század derekán majd a mi nagy áldozatok árán megnyert Nemzeti Színházunk sorsa is...

Másként fogta fel akkorában a színházlátogatás kérdését a közönség olyankor, midőn valami különösebb előadásról volt szó. Ilyenkor özönlött a pénztárhoz, de özönlött a német közönség is a neki nem-megszokott magyar előadásokra is, amidőn a színlapok a német színház deszkáin magyar színész felléptét hirdették.

Ilyen szenzáció volt Dérynének, a nagy magyar énekesnőnek vendég-szereplése, aki a fejeváriakhoz tartozott, amikor kétszeri felléptén a mai kifejezéssel élve táblás házak voltak, s éppen úgy a német, mint a magyar közönség tombolva ünnepelte a vendéget...

A Székesfehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság érdekes és változatos történetét azonban nem e hely hivatott ismertetni. Az akkori magyar színpad legkiválóbbjaiból állott egybe a társulat, s eredménye oly rendkívüli volt, hogy teljesítményéről nemcsak a magyar, de a külföldi hírlapokban olvasható vélemény is a legszebb volt. A társaság nem elégedett meg azzal, hogy csupán a fehérvári közönséget juttassa a legnagyobb élvezethez.

»Ezen jeles társaság — mondja a fentebb idézett *Játékszíni Koszorú*⁶⁾ — már 1819-ben nem csak hazánkban, hanem a' Külföldieknél is szép hírt terjesztett el maga felől. A' Társaság ugyan a' következő esztendőben sz. György [április] havában alkúra lépett a' Pesti és Budai Játékszínek haszonbérletjével, gróf Brunszvik Ferencz ő nagyságával, és 18 játékdarab előadásával megelégedésig mulattatta a' nagyérd. Közönséget. Több ízben is megjelent a' Társaság Pesten, 's szint olly kedvességgel fogadtatott, mint előszer, — 's mindenkor dicséretet hagyván maga után vissza tért...«

Ezeket a pesti és budai előadásokat nem lehet eléggé méltányolni a magyar művelődéstörténetben. A főváros túlnyomólag német lakossága és a balparti főváros — mely hamarosan túlszárnyalja a túlparti nagymultú királyi várost — egyre magyarosodó lakosai a gyermekcipőjét még le sem vetett magyar Tháliát teljes erejében látták meg ekkor. A gyermek Herkules elárulja, mit lehet tőle férfikorában várni...

A társulat műsora legnagyobbbrészt idegen művekre, főleg az akkor igen kedvelt Kotzebuera támaszkodik. De ekkor jelenik meg először a magyar drámaírás felkentje, *Kisfaludy Károly* és elfoglalja helyét a magyar színen. Íme, az akkori magyar színészet és a magyar drámaidalom teljessége áll a fehérvári színészek által a pest-budai közönség elé.

A társaság tagjai ekkor a következők voltak:?)

Demény József,
Éder György, aligazgató,
Farkas János,
Horváth József,
Kárpentzky János,
Király János,
Komlóssy Fer. Dániel,
Nagy Mihály,
Nagy István,
Szalay Ferenc,
Szilágyi Pál,
Jósa János, sűgő.

Balog Istvánné
sz. Tengler Erzsébet,
Horváth Józsefné
sz. Hetey Észter,
Kántor Gerzsonné
sz. Engelhardt Anna,
Nagy Mihályné
sz. Kazintzy Borbála,
Nagy Istvánné
sz. Tulipán Rozália.
Gyermekrollékra :
Éder Tóni, Tertszi, Tengler
Nantsi.

A muzsika kar közönségesen 16 személyből áll, mellynek kormányzója :
Hahner Makariás.

Fejér vármegye jeles társulata, az akkor már országszerte híres-neves Fehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság fennállásának mindjárt legelső esztendejében átment vendégszereplésre a Duna-kétparti fővárosba. A nagyjelentőségű vendégszereplésről a fővárosi magyar közönség Kultsár István lapjából, a *Hazai és Külföldi Tudósítások*-ból értesült. 1819 április 25-én ugyanis ezt olvasta az ujságjában : »A Nemzet óhajlásának s a Haza ditsőségének kívánván kedvezni, Gróf Brunszvik Ferencz a Pesti és Budai Theátrum árendása a jövő Május hónap 3. napjától fogva a Medárd vásár végéig minden Kedden és Pénteken Pesten a nagy Theátrumban Magyar Játékokat fog adatni. E végre meg hívta azt a derék Társaságot, mellyet a Sz. Fehérvári Nemesség tulajdon költségén tart.«^{8a}) E vendégszereplésről a társaság *almanachja* pedig így számol be :^{8b})

ÁPRILIS

26-ikán még Székesfehérvárott játszanak, Ziegler-Ernyei : *Világ hangja és szív jósa* című nézőjátékot jádják.
A Társaság által utazott

PESTRE

és itt játszott

MÁJUSBAN

3-án : *Tatárok Magyarországnban.* (dr. 5 f. Kisfaludy Károly.)
7-én : *Octavia.* (trag. 5 f. Kotzebue-Komlóssy Fer.)
10-én : *A nap szűzei.* (vígj. 5 f. Kotzebue-Károlyi Ferenc.)
14-én : *Rolla halála.* (trag. 5 f. Kotzebue-Benke József.)
17-én : *Zrinyi Miklós halála.* (trag. 5 f. Körner-Szemere Pál.)
21-én : *Indusok Angliában.* (vígj. 3 f. Kotzebue-Péry Ignác.)
24-én : *Árulás és szerelemföltés.* (trag. 5 f. Spies-Déry István.)

BUDÁN

25-én: *Sasszeni Julius*. (trag. 4 f. gr. Soden-Vass István.)

PESTEN

28-án: *Frigyesi Elek*. (érz. j. 5 f. Schiller, Holbein-Lángh Ádám.)

BUDÁN

31-én: *Indusok Angliában*. (lásd fent.)

JÚNIUS

PESTEN

1-én: *A Vétek*. (trag. 4 f. Müllner-Döbrentei Gábor.)

4-én: *Temistokles*. (dr. 3 f. Metastasio-Kazinczy Ferenc.)

BUDÁN

5-én: *Frigyesi Elek*. (lásd fent.)

PESTEN

8-án: *Tatárok Magyarországon*. (lásd fent.)

11-én: *XII. Károly Bendernél*.*) (dr. 5 f. Kotzebue-Komlóssy Ferenc.)

*) Vándza Mihály úr a Debretzeni Társaság Igazgatója és Vándzáné Ifj Aszszony mint Vendégek léptek fel.

BUDÁN

12-én: *Octavia*. (lásd fent.)

PESTEN

14-én: *Esküvés*. (trag. 5 f. Gombos Imre.)

16-án: *Ilka*.**) (dr. 4 f. Kisfaludy Károly.)

**) A Jászó Tagok köz hasznokra.

A *Tatárok* előtt a társaság hősszínész tagja prologot mondott, melynek szerzője Kisfaludy Károly volt. A magyar szittyai szívről beszél ebben, mely csak a harcokat kedvelte a múltban, de most már a szelíd Múzsákat is kedveli s azoknak állít oltárt, és ezzel végzi:

»... Ha csekély mesterségünk fel nem éri a külföldnek régi remekeit, engedelmet várunk. De ha, — a mit mindegyikünk óhajt — hogy Honyi Múzsánk a Hazafit újra felébreszti; ha azt érhetjük, hogy minden jó Magyar ezen képekben magát föltalálja, akkor ez a Tárgy, mely bennünket lelkesít, elérte végső célját, jutalmát.«

A jutalmát valóban elérte. A költőnek éppen olyan sikere lett, mint a játéknak és a magyar szó a német színpadon jogot szerzett magának.

Szilágyi Pál, a régi színész, akit nagybátyja, Kelemen László az első magyar színigazgató lelkesített e pályára, az első években tagja volt a fehérvári társaságnak. Pompás, élethű leírást ad⁹⁾ a társulatról s annak belső életéről, nemkülönben a pesti vendégszereplés keletkezéséről is, amiről így értesít minket :

»Kisfaludy Károly első drámai kísérletét »*A Tatárok Magyarországon*« megküldötte az igazgatóságnak igénytelen sorok kíséretében ; — menyire örültünk a magyar ég e feltűnő csillagán! nem annyira nagyszerűsége, mint csinos nyelveért örömmel tanultuk, s nagy meglepődésére a közönségnek elő is adtuk. — Ekkor elhatározá az igazgatóság társaságát a pesti nagy közönségnek bemutatni, s ki is eszközölte az akkori pesti színház bérlőjénél (gróf Brunszvik ömértóságánál) — s 18 előadásra Pestre rándultunk, s első felléptünkkel »*A Tatárok Magyarországon*« mutattuk be magunkat, rendkívüli zsúfolt ház és tapsvihár közt folyt a darab, a közönség legnagyobb meglepődésére, az utolsó felvonásban a tatárok ostromolják Bebek várát, lajtorjáján megmásszák a bástyákat, véres ütközet fejlődik, melyben Bebek Zsigmond a vár ura is halálos sebet kapván, zászlósa mellett a színpad elején nagy fatörzsre ereszkedik, hol haldokolva búcsút venni készül hazájától ; — egy hathatós idegen hang üti meg füleinket „hozzátok ide azt a lajtorját, mert mindjárt összerontom bontom egész várátokat!“ ez pedig nem volt más, mint egy tatárnak átöltözött Eszterházy granátos közvitéz, ki ostrom alkalmával lajtorján akart feljutni a bástyafalakra, de véletlenségből elcsúszott alóla s ő függve maradt és ott kapálódzott a levegőben, — így Bebek Zsigmond nem halhatott meg, mert a függőnyt lebecsátották, s a közönség nagy meglepődéssel és még nagyobb kacajjal távozott.«

A fővárosi vendégszereplés egyéb eseményeiről is tud emlékezésreméltó érdemes apróságokat. Így elmondja azt a tragikomikus esetet, amely a *XII. Károly Bendernél* előadásán esett meg, elmondja, hogy ekkor is vége szakadt az előadásnak :

»Más alkalommal ugyan e színpadon adtuk *XII-ik Károly-t Bendernél*, melyben hasonló, de drasztikusabb jelenet volt : XII. Károly svéd királyt a benderi basa Szultánja parancsából erőhatalommal akarván eltávolítani, miután sok évig ott mulatott seregével a pultavai ütközet óta, s tetemes költségébe került, más részről Péter orosz cár is fenyegette a Szultánt miatta, — de minthogy semmiképp sem akart távozni, janicsárjait használta. XII-ik Károly is összeszedte piciny seregét, s harcba kerekedett a törökökkel, hol a svédek nyomták ki a színpadi csatában a törökök, hol a svédek a törököket, egy ily alkalommal Falström hadnagy (Kőszegi) vezénylete alatt ki kellett volna verni a törököket, de azok semmiképp sem akartak tágitani s jól elűtlegelték a svédek (Eszterházy bakák voltak a törökök, tízezrek a svédek), erre előre nyomul Falström hadnagy, kinek érdekében volt a törökök elűzete, mert nagy jelenete következett a tatár leánnyal (Zitah Mani) erővel taszigálja a vitéz törököket, kik végre csakugyan engedelmessé váltak is, — de egy sehogy sem tágitott, szúrónyszegezve nekirohan Falströmnek s szemöldökét fölhasítja, ez is kiment a színpadról mert vére erősen eleredt ; ezt látván a színpad mellől a baka-káplár, kiugrik a színpadra, ráival a töröknek öltözött közvitézre : „miért nem

retirál kend? mennykőteremt . . .” — Válasz: „Ellenség előtt sem retiráltam soha, káplár uram! hát itt a komédiában retiráljak? nem én! inkább meghalok!” S ezzel vége lőn az előadásnak, mert Falström nem játszhatott tovább plezurja miatt, s a nagy közönség harsogó tapssal jutalmazta a baka talpraesett, de szomorú extemporizálását.»

Szilágyi még hosszabban ír a társaság vendégszerepléséről ilyes részleteket, de a lelkes Kultsár István — aki (1813-ban okt. 21—29) Székesfehérvárnak az első magyar előadásokat szerezte¹⁰) az akkori pesti színjátszókkal — az általa szerkesztett *Hazai és Külföldi Tudósítások*-ban gyakrabban és súlyosabban emlékezik meg róla, bár azok bírálataba nem bocsátkozik. A színtársulat sikerét ő is elismeri természetesen s csodálattal eltelve szól a kiváló művészekről, akiket névleg is megemlít, »kiknek fejünként e ditső pályához szerentsét« is kíván.

E jelentések egyikében a nagy Kántorné egy névtelen csodálójának elragadtatásáról is ír. A társaság május 25-én Budán Zschokke *Szasszeni Julius vagy az Igazságszerető Miniszter* című szomorújátékát adta, melyben Spindler ácsmester leányának Henriettenek szerepében Kántorné páratlan sikert ért el. Az előadás után a művésznő vert ezüsből készített reggeliző készséget kapott, mely két kannából, egy cukortartóból és egy tálcaból állott, s amelyhez a lelkesülő ajándékozó a következő, nagy megértésről tanuskodó levelet mellékelte: »Ha a' Külföld meg tudja betsülni a' szép Mesterségekbeli Művészenek érdemeit, hitesse el magával az Ifju Asszony, hogy mi az efféle érdemeket nem kevésbbé tiszteljük. Fogadja-el ennek bizonyosságául e' tsekély ajándékot, és tovább is azon legyen, hogy remek játékainak példájával több hasonló játszó személyeket készítsen. Ditsóság a' Nemzeti dísz a' szép Mesterségek által is nevelni! — Érdemeinek igaz tisztelője.«

Kultsár hozzáfűzi, hogy a megtiszteltetés nem csupán a nagy Kántornénak, de az egész társaságnak szól, sőt az egész országban a nemzeti célra törekvő érdemes színészeknek megtisztelése.¹¹) E megtiszteltetésre, országos elismerésre érdemes színészek neveit is közli:

»A Pesten játszó (t. i. Székesfehérvári) Társaságnál: *Balogné Ifjú Asszony; Murányiné Ifjú Asszony; Horváth József; Éder György; Farkas János; Kőszegi Alajos és Nagy Urak.*

A Miskolczon játszó Társaságnál: *Déryné I. Assz.; Benke József és Nagy I. Urak.*

A Debreczenben játszó (ez időben Aradon vendégszerepelt) Társaságnál: *Vándza Mihály Úr és Vándzáné If. Assz., Udvarhelyi Miklós Úr és Udvarhelyiné If. Assz.»*

A június 16-i előadás ünnepet jelent a magyar művelődés- és irodalomtörténetben.

Ezen a napon volt első bemutatója *Kisfaludy Károly Ilka* című drámájának. A költőt nem egyedül a színpadi író természetes vonzalma fűzte e jeles társasághoz. A dunántúliak összetartozásának érzete is vezette őt a fehérvári színészek körébe, s ezért tette le darabjait e társulat kezébe, hogy azokat először az mutassa be a magyar közönségnek.

A pest-budai vendégszereplés kedvező alkalom volt arra, hogy a magyar színpadi irodalom igazi megteremtőjének legújabb alkotását

ne a vidéki megyeszékhely, hanem az ország fővárosának közönsége előtt mutassák be. Ennek nagy jelentőségét maga a közönség is elismerte s a bemutatót ünneppé avatta. A karzatról Székesfehérvár városát, a Társulatot, a szerzőt és darabját ódákból köszöntik s e verseket formásan nyomott lapokon a galériáról a földszinti közönség közé szórták. Két vers szövege így hangzik :¹²⁾

Pályátokat immár megfutottátok
 Ti a Játékszinnek Mivészei
 Dicsően mint a rátok szórt vivátok.
 'S szépen mint a Reggel gyermekei.

Játszástokon némúlt az irigység.
 Itt bú itt öröm a fénylő futás.
 Lepésteget kövesse dicsőség
 Vajj mi szép a partra való jutás!

Mentek — ? be édes az emlékezet
 Melly titeket gyakorta visszahoz
 'S a mely minket köszönetre vezet
 Fejérvári Hazánkfiához.

Pesten Ilka Játékkor 16. Jun. 1819.

1. Röplap Kisfaludy Károly *Ilka* című drámájának első előadásán.

Pályátokat immár megfutottatok
 Ti a' Játékszinnek Mivészei
 Dicsően mint a' rátok szórt vivátok ;
 'S szépen mint a' Reggel gyermekei.

Játszástokon némúlt az irigység.
 Itt bú itt öröm a fénylő futás,
 Lépésteget kövesse dicsőség,
 Vajj mi szép a' partra való jutás!

Mentek—? be édes az emlékezet,
 Melly titeket gyakorta visszahoz.
 'S a' melly minket köszönetre vezet
 Fejérvári Hazánkfiához.

Pesten I l k a J á t é k k o r 16. Jun. 1819.

*

A másik röplapon ezt a verset olvashatta a lelkes közönség :

Királyunk sírja 's volt széke Fejérvár!
 Benned Phoenixként Hazafik fénylenek,
 Magyar szív lelkesít, 's rád dicsőség vár,
 'S feletted most is Istenink lengenek.

Felébresztetted a' Nemzeti Lelket
 A' megdicsőítő hasznot szeretni.
 Előmutattad, nagyoktól mi telhet.
 Mint kell a Közért az Önnönt megvetni —

Kevély örömmel kérkedni bár lenne,
 Szelid érzésre int a' Nemzetiség.
 S ha szebb lelkedről más is példát venne,
 Mi szent Reménynyel mosolyogna az ég —?

Szép meghalni —! de élni a Hazáért —?
 Csak az erőtlen nem érzi mit teszen.
 A' Nemes büszke sietni Honnjáért
 'S diadalt úz a' reá tört szélveszen (így!).

I l k a j á t é k k o r Pesten, 16. Jun. 1819.

* * *

A vendéjátékok végeztével a búcsúzó társaságnak szeretetteljes istenhozzátot mond a *Hazai és Külföldi Tudósítások*, mely pedig színészeti dolgokkal rendszerint nem foglalkozott. Itt rövid visszapillantást vet a pest-budai játékokra s dicsézőleg jegyzi meg, hogy a tagok igyekezete művészetüket a tökéleteshez hozta közel, s hogy a figyelmes nézőnek magasztalnia kellett a kiváló előadásokat. Ezek közül néhánynak címét is felsorolja, mint a melyeket különösen nagy meglepéssel nézett végig a közönség. Kiváltképpen *Zrinyi halálát*-t dicséri, mely nagy hazafiúi érzéseket gerjesztett »s egy általános érzést : vajha már állandósulna a' magyar színészet a' fővárosban«.

Az utolsó előadás végén — amint Kultsár írja — a közönség meleg tüntetést rendezett színészeinknek, kitapsolta őket, mire a tagok egyike rövid beszéddel búcsúzott a lelkes közönségtől — ilyenképpen :¹³⁾

»Nagy lelkű Magyar Közönség!

Elérte ismét határát rövid pályafutásunk. — A' sors nekünk annyiban igen kedvezett, hogy illy nemes érzésű Közönség előtt tehetségünket kifejezni megengedte. De a' Nemzeti Vágyások sokkal nagyobbak, hogy sem Mi, — és pedig illy rövid idő alatt — tellyesen kielégíthettük volna. Reánk nézve fő jutalom, ha tsak valamennyire is tetszhetünk. A jövődő többet ígér és a hazafiúi buzgóság többet adhat. Azt az édes örömet viszzük el magunkkal, hogy Nemes Nemzetünk az elmés multságokat általunk is megkedvellette. Vajha azt az elragadó gyönyörűséget is tapasztalhatnók, hogy a' Magyar Nemzet, mely a' maga méltóságát Nyelve virágzásában főképen érezheti, leginkább a' nemzeti multságokban találná meg elégedését! Ezt tsakugyan ezen fő városnak nagylelkű lakosai bőségesen meg bizonyították. — Mi háladatos tisztelettel megismérjük. — Azért ezen hazafiúi óhajttással rekesztjük-be bútsúvételünket :

Éljen a Magyar Nemzet! ! !«

A társulati évkönyv, a *zsebkönyvetske* pedig a vendéjátékról a következőképpen emlékezik meg : »Másod izben is meglátogatta a' Társaság Pest Városát a' honnan is nyert Betsét emelve, kedvességét szaporítva tért vissza elrendeltetése helyére.«¹⁴⁾

A társaság ugyanis ez évi első vendéjátékának nagy erkölcsi és anyagi sikerén felbuzdúlva szeptemberben újra ellátogatott Pestre és Budára. Augusztus 27-én játszottak Fehérvárott utoljára (*Zöld Martzi*) — pihentek ezután egyet és szeptember 27-én játszanak a dunaparti élénk városkában, Pesten.

Akkori műsoruk, amint az a *Zsebkönyvetskében*¹⁵⁾ található, a következő volt :

P e s t e n é s B u d á n m á s o d í z b e n

S Z E P T E M B E R

P E S T E N

7-én : *Stibor vajda*. (dr. 4 f. Kisfaludy Károly)

10-én : *Génua és bosszú* (ismeretlen)

BUDÁN

11-én : *Pártosság dühe.* (érez. j. 5 f. Ziegler-Katona József)

PESTEN

14-én : *Módi szeretők.* (vj. 3 f. Heufeld—Kelemen László)

17-én : *István, magyarok első királya.* (nézőj. Kotzebue-Komlóssy)

20-án : *Hívtség győzedelme.* (Nézőj. ?—Murányi Zsigmond)

24-én : *Kérők.**) (vj. 3 f. Kisfaludy Károly)

28-án : *Béla futása.* (nézőj. 2 f. Kotzebue-Cserny Péter)

Kastély az országútján. (vj. 1 f. Kotzebue-Murányi Zsigmond)

*) Ez az előadás a szerző jutalmazására szolgált.

BUDÁN

30-án : *Két férj felesége.* (szj. 3 f. Babo-Murányi Zsigmond)

Színészeink még október első felét is a fővárosban töltötték, a hat estén a pesti nagy színházban tartották előadásukat.

Ekkor az előbbi műsor kedvelt darabjai mellett három újat is mutatnak be ; kettőt az akkor a nagy Goethenél, Schillernél is sokkal kedveltebb színpadi író, a Kazinczy által »mázoló«-nak mondott Kotzebue írt. Ezek egyikének magyar hőse van, a nyitrai megyei Verbón született gróf Benyovszky Móric, aki kalandos életét mint Madagaszkar királya fejezte be . . .

OKTÓBER

1-én : *A tenger mellyékiek.* (érez. j. 4 f. Zschokke-Lángh Ádám)

5-én : *Ilka.* (lásd fent)

8-án : *Stibor vajda.* (lásd fent)

11-én : *Montfoucon Johanna.* (nézőj. 5 f. Kotzebue-Ernyi Mihály)

15-én : *Gróf Benyovszky.* (érez. j. 5 f. Kotzebue-Lángh Ádám)

19-én : *Zrínyi Miklós halála.* (lásd fent)

Ezzel véget ért a vendégjátékok második idénye, és 24-én már ismét Székesfehérvárt játszik Kisfaludy Károly *Kérők*-jét.

Az elmúlt játékok egyik érdekes estje volt a szeptember 24-i, amikor a direkción az előadás jövedelmét a nehéz anyagi helyzetben levő szerzőnek, Kisfaludy Károlynak szánta. Ez az este jókedvű vacsorával ért véget ; erről Szilágyi Páltól nyerünk tudomást :¹⁶⁾

»Ittmulatasunk alatt a közönség figyelmes részvéte felvillanyozta Kisfaludy Károlyt, aki több darabbal gyarapította műsorunkat, s az igazgató »A kérők« című vigjáték előadását jutalmul tűzte ki számára ; nagy közönség gyűlt egybe, mintegy méltánylatául szorgalmának, maga az igazgató is Pestre rándult ez előadásra, melynek végével barátságos estelire meghívta Kisfaludy Károlyt is, a vendégkoszorúba magam is hivatalos voltam, a »Magyar király« című vendéglőbe. Éjjél tájban, mikor az idegen elem eltakarodott, dodorodni kezdett a jó magyaros kedv, azt mondja Kolosvári Pál az igazgató : »hozd le öcsém lantodat, danolj azokból a keserves magyar nótákból, hadd legyen jó kedvünk!« — S én engedel-

meskedve lehoztam szobámból a lantot — énekeltem egyet-mást a régi kor magyar nótáiból, míg végre az igazgató, sőt Kisfaludi Károly is beleelegyedt, s általános chorus harsogott a teremben, jó kedv honolt mindenki szemében s more patrio magyar szívességből összevissza csókoltuk s öleltük egymást. »Most öcsém, füttyölj egyet, mert rekedtek vagyunk, mernék fogadni barátom, Károly, még nem hallottál ilyen füttyöt« — csendesség lőn. Füttyöltem lantom kísérete mellett, Kisfaludi Károly elragadtatással hallgatta, végre felkiált: »ez sok! ezt soha nem hittem volna! miért nem hallatja magát a színpadon?« — »Csak nem léphetek fel füttyconcertben — mondám, — mégis, ha valami alkalmi darab volna, hol okvetlen füttyölni kellene, mind más volna!« — »Meg lesz! írok egy darabot; mindenesetre megfüttyöltetem barátomuramat a színpadon« s úgy is lőn, harmadnapra készen volt a darab. »*Mikor pattant, nem hittem volna*« című vigjátéka.

Három nap alatt írta, s mi három nap alatt elő is adtuk az igazgató óhajására... Folyt a víg darab jó kedvvel, az igen zsúfolt ház megelégedésére...«

Szilágyi mint vén színész írta meg *Egy nagypapa regél unokáinak* címen emlékezéseit, így elbeszélése időrendjében gyakran van markos hiba; — itt is téved, mert ez az előadás utáni vacsora nem 1819-ben volt, hiszen *A kérők* ama emlékezetes vacsorája után csak nyolc hónapra mutatta be a társaság a pesti közönségnek mint olyan újdonságot, melyen alig száradt még meg a tinta. *A Mikor pattant* bemutatója 1820 május 8-án volt Pesten.

Ez volt valóban a darab első előadása, és mint látni fogjuk, a következő évi műsorban ezt a bemutatót három nappal megelőzte a *Pártitűk* előadása, — így hát valószínű, hogy az emlékezetes füttyös vacsora nem a Szilágyi által mondott időben volt.

A gróf Festetics Albert szerkesztésében és Trattner nyomdájából megjelenő *Pannonia*¹⁷⁾ is lelkesen szól a vendégszereplésről német nyelven. Különösen Kántorné művészete ragadja el a recensent, aki hetvenkedő németiségének ad kifejezést, midőn a nagy tragikáról írja, hogy tehetsége és játéka általánosságban azt a kívánságot keltette a hallgatóságban, hogy áldozza a művésznő munkásságát a — német színpadnak. A német származású és ifjúságát teljesen német körben töltött magyar művésznőt azonban sem e követelőző kívánság, sem a német színpad kecsegtető, búsás jóléte nem tudta elvonni a magyar géniustól...

Az 1819 őszen lefolyt vendégjátékokról elég bőségesen szól még egy németnyelvű ujság, a tekintélyes *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur und Theater*. Pesti levelezője értelmes és részrehajlatlan kritikusa a székesfehérváriaknak és sok elismeréssel és, ha kell, elég megrovással is szól a magyar művészekről és a magyar színműről.¹⁸⁾

Érdekes rövid statisztikát állíthatunk össze a Székesfehérvári Nemzeti Színjászó Társaság 1819. évi működéséről a vendégjátékok szempontjából.

Az egész évben a társaság százharmincegy előadást tartott. Ezekből Pesten huszonnolcat, Budán hatot, tehát a két városban összesen harmincegyet játszottak, tehát az összes ezévi előadásoknak csaknem egy negyede a pesti és a budai közönség előtt folyt le.

Ennek a ténynek nem csekély a fontossága. Első és fő jelentősége bizonyára az, hogy a főváros, amelyet a török hódoltság utáni újraalapítása

némétté erőszakolt, — ime már erős magyar, művészetet igénylő közönséggel bírt, másodszer, hogy az állandó magyar színház kérdése már nemcsak a színészek magánügye. Igaz, még csaknem húsz évig kellett várni, de e késlekedésnek súlyos politikai és pénzügyi okai voltak, s a kettőt legyűrni akkor még egykönnyen nem lehetett.

A színészek buzgalma és pest-budai sikere otthonukban is osztatlan örömet keltett. A fehérvári közönség lelkéből-lelkezettnek nézte théátristáit, szívesen vette tudomásul, hogy az ország fővárosában, annak nagy kőszínházában pompás sikereket aratnak, s hogy nem egyedül a magyar színművészetnek szereznek diadalt, de e mellett a nagymultú német színészet felett is győzelmet aratnak.

Lelkesedve fogadták őket visszatértükkor és különösen a patronus vármegyeházán ismerték el a társaság országos érdemeit.

December 22-én a vármegye székvárosában Szolgaegyházi Marich Dávid cs. kir. kamarás, Pészaki Bajzáth György földesúr és megyei főjegyző és a társaság dekorációinak igazgatója (aki a *Frigyesi Elek* című látványos darab díszleteit művészileg maga festette), Alapi Salamon Ferenc főstrázsamester, Say István városbíró, Ybl Miklós, a világhírű építőművész atyja és »több más városi polgárok előtt a Nemzeti Játékszín dolgában midőn Gyülekezet tartatott«, Kolozsváry Pál főszolgabíró a Théatromnak főigazgatója beszámolván a társaság eddigi működéséről, nagy lelkesedéssel beszélt arról, hogy »a társaság nem csupán ezen szabad királyi városban, hanem a Haza Fő Városában, Pesten is ditsőséget szerze«, s azért az összegyűlt lelkes hozzájárulásával ünnepelte őket.¹⁹⁾

A színészet támogatására összegyűlt pénz azonban az 1820-ik év elején már fogytán volt a megye pénztárában. A társaságot vezérlő megyei urak szükségesnek látták, hogy új gyűjtéssel új pénzt szerezzenek, ezért nyomtatott körlevelet küldtek szét a vármegye tehetősebb uraihoz. Ennek kezdő soraiban is a pesti sikerekre hivatkoznak:

»Több Nagylelkű Hazafiaknak az édes Anyai Nyelvünk pallérozására, kiterjedésére törekvő ditséretes buzgóságából és adakozásából ezen Szabad Kir. Székes-Fejérvár Várossában fel állított Nemzeti Színjatszó Társaság minő Ditsőséget szerzett magának most leginkább, midőn Pesten, Hazánk Fő Várossában több darabokat előadott, az egész Magyar Hazában azt mind a' Magyar, mind a' Német Ujságok eléggé hirdetik, 's azt is bizonyítják, hogy ezen társaság az egész Publikumnak meglegedését, szeretetét, ditséretét megnyerni szerentsés volt; — hogy a' Magyar ezen Multság egyik Fő Nemében is helyén vagyon és hogy Színjatszóink között többen vagynak olyanok, a' kik a' híresebb Német Játékosokkal is bátran mérkőzhetnek...«²⁰⁾

Valóban a vármegye már ekkor joggal dicsekedhetett azzal, hogy színészei mekkora érdemeket szereznek a magyar kultúra fejlesztésében, s midőn azzal a kéréssel fordul Székesfehérvár városához, hogy »... e' Játék színi Intézetet minden ki telhető úton és módokon ápolgatni és elől mozdítani ne terheltesen« — nem leplezett büszkeséggel vallja: »Bételjesített a' Hazafiak óhajtása, midőn 1818-ik esztendei 8-ber Hónapban a' Színi Jatszó Társaság fel állítván az nem tsak ezen K. Várossban, de Pesten is számosabb derék 's részént egészlen új Eredeti

Játék darabokat elől adott, tellyes meg elégedést nyert, 's küll Földön is Ditsőségget aratott; a' mint azt nem tsak Hazai, hanem Kül Földi Ujságok is bizonyittyák . . .²¹⁾

Az 1820-ik évről a társaság *Zsebkönyvetskéjét* nem ismerjük. Elveszett, vagy amit alig hiszünk — meg sem jelent, a társaság műsorát így nagyon hézagosan, csupán a fennmaradt néhány színlapról és igen kevés ujság-közleményből ismerjük.

Tudomásunk szerint a tavaszt a derék társaság nálunk töltötte; a vendégjátékok műsora valószínűleg teljesen ismert és a következő:

MÁJUS

PESTEN

- 2-án: *Széchy Mária*. (vj. 3 f. Kisfaludy Károly)
 5-én: *Pártütők*. (vj. 3 f. Kisfaludy Károly)
 8-án: *Kemény Simon*. (dr. 5 f. Kisfaludy Károly)
Mikor pattant, nem hittem volna. (vj. 1 f. Kisfaludy Károly)

BUDÁN

- 9-én: *Német lovagok Nikeában*. (vitézi j. 5 f. Ismeretlen)

PESTEN

- 10-én: *A kérők*. (mint fent)
 16-án: *Szevelem gyermeke*. (érez. j. 5 f. Kotzebue-Verseghy Ferenc)
 19-én: *Sappho*. (tr. 5 f. Grillparzer-Ináncsi Papp Gábor)
 23-án: *Templáriusok*. (tr. 5 f. Kalchberg-Benke József)
 26-án: *Süket néma*. (vj. 3 f. Hunnius-Hatvani István)
 30-án: *Báthory Mária*. (tr. 3 f. Dugonics András)

JÚNIUS

BUDÁN

- 3-án: *Mátyás királyválasztása*. (érez. j. 3 f. Sz. Szabó László)

PESTEN

- 7-én: *Stibor vajda*. (mint fent)
 9-én: *Szittyá magyarok*. (vit. j. Ismeretlen)
 12-én: *Magyar insurgensek*. (nézőj. 5 f. Ziegler-Török István)
 14-én: *Hóra világ*. (nézőj. 4 f. András Elek)

A hiányos műsoradatok miatt nem tudjuk, hová ment tőlünk a társaság, de bizonyos, hogy az őszelő egy igen rövid látogatásra ismét Pestre hozta. A tavaszi vendégszereplésről Kultsár lapja így emlékezik:

»A' tavaly több izben ditsért 'ts. Nemes Fehér Vármegyei Magyar Theátrumi Társaság ismét megérkezett Pestre, és a' Városi Theátrumban fog egynéhány Játékokat előadni. Az első játéka Máj. 2dikán »Széchy

Mária vagy Murányvár ostromlása», a' második egy eredeti vigjáték volt ezen nevezet alatt »A pártütők«. Szerzője T. T. Kisfaludi Kisfaludy Károly Úr.«²²⁾

Széchy Máriának ezen első előadásával egyidejűleg történt a darabnak a könyvpiacra való megjelenése, melyről a *Magyar Kurir* »Hazai Dolgok és egyéb Toldalékok« rovatában lelkesen és bőségesen megemlékezik,²³⁾ óhajtván, »hogy a munkának belső betse szerint mennél több Olvasói legyenek«. E »nagykezületű munkával« együtt jelent meg *A kérők*, mely aztán az idény ötödik előadásán került a pesti színházi közönség elé.

Itt ismét megállapíthatjuk a fehérvári társaság pesti szereplésének kulturális eredményét, midőn az előadás sikere egy újonnan megjelent könyv sikerét támogatja.

A *Magyar Kurir* levelezője a *Hazai és Külföldi Tudósítások*-ból veszi át *A pártütők* első előadásának bírálatát;²⁴⁾ e bírálat a legnagyobb dicséretül azt mondja, hogy a darab minden részletében oly helyesen van eltalálva, hogy a nézők tetszésüket úgy nyilvánították, hogy némely jelenetet meg kellett ismétetni. A játszóknak sem kevesebb sikert értek el, s a közönség előadás végeztével az egész társaságot kitapsolta.

Érdekes jelenség a megismételtetett jelenetek! A túlfűtött temperamentumú olasz közönség kisebb városokban ma is megismételtetett jeleneteket, sőt olykor egész felvonásokat is, és ime az akkori magyar közönség jóval hűvösebb temperamentumával szintén megtette ugyanezt. Ez nálunk valóban a nagy siker alig tapasztalt jele. A nagy magyar siker pedig mint mellékterméket egy támadást is jelentett a város és közönsége előtt közkedvelt és minden támogatást élvező német színtársulat ellen is, így hát az akkori siker valóban *nemzeti* sikernek számíthatott.

A rövid, de annál jelentősebb őszi idény műsora azután a következő volt:

SZEPTEMBER

PESTEN

- 27-én : *Mátyás királyválasztása.* (mint fent)
28-án : *Tatárok Magyarországon.* (mint fent)

OKTÓBER

- 2-án : *Zrinyi halála.* (mint fent)

BUDÁN

- 4-én : *István, magyarok első királya.* (mint fent)

Az előző esztendő folyamán két ízben nyújtott vendégjátékok sikere, a társaság megteremtett hírneve az új vendégszereplés napjaiban is fennmaradt, sőt öregbedett.

Nem tudjuk, hogy ez az őszi idény csak e négy estére szorítkozott-e, de valószínű, hogy igen. E rövid vendégszereplésnek nagy nemzeti oka volt,

s az e napokra eső pest-budai királylátogatás a magyarázata a fehérváriak rövid ittlétének; az idény rövidségét is ez a lojális nagy ünnepség magyarázza.

A bécsi udvar magyarországi látogatása a diplomatikus magyar kancellária terve volt, éppen úgy, mint az, hogy a királlyal végig ület egy magyar theátrumi játékot. Gróf Brunszvik József, a színházak akkori bérlője felsőbb parancsra meghívta a székesfehérváriakat, s így jöttek át azok e rövid látogatásra a szomszédból.

Az 1820. évi vendégjátékoknak két különösen emlékezetes momentum volt. Az első egy különösen megható epizód.

A társulat egyik széptehetségű tagja, Farkas János, tüdőbajban szenvedvén, a kór annyira elhatalmasodott rajta, hogy a társaság, midőn június 5-én visszatérendő volt székhelyére, kénytelen volt nagybeteg társát otthagyni és felkérte a német színtársulatot, hogy a halálos beteg Farkast utolsó napjaiban el ne hagyja és temesse el.²⁵⁾

Farkas, mielőtt a színpadra lépett, orvostanhallgató volt, és így az orvosi egyetem neves tanárai kettőzött gonddal igyekeztek élete utolsó napjait megkönnyíteni. A német theátristák ápolták és kísérték ki az úgynevezett váci temető ákácós hantjai közé.

Gyöngyössy János, »Felsőes Magyar Királyi Helytartó Tanács Számvévő Hivatalának Adózói és Urbariomi Osztályában Betsületbéli Tiszt« *Hazai Nefelejts* című,²⁶⁾ nyomtatásban is megjelent hosszabb verssel búcsúztatta el a hazatérő színtársulatot.

Ismét repültek hiv Öleléseink
Közzül Ti, Nyelvünknek Nemes Őrei!

kezdi el melegen érzett versét s annak végén így énekel:

Tértek hát már vissza? (szemem keserv-
Könnyekben úsz) — hát itt marad a szelid
FARKAS? — 's talán egy két Napnak
Tölte után *haza* fog sietni, —

Áh, úgy vagyon! majd, majd *haza* mégyen Ő,
Egy boldogabb, 's állandó Hazába, hól
ÁRPÁD, 's a' Nagy MÁTYÁS lakoznak; . . .
Könnyü legyen Tetemin a' Sirhant!

Ehhez a két versszakhoz a művészetet és a művészeket szerető poéta lábjegyzetet is tesz, amellyel megmagyarázza ezeket a komor és homályos sorokat:

»Farkas úr, Ez a' Társaságnak közönségesen kedvelt és igen derék Játzó Tagja, ez Uttal ide jöven, csakhamar terhes Betegségbe esett, 's minden körülötte a' legszorgalmatosabban elkövetett Segedelmek hasztalanak lévén, most bizonyos Halálhoz közelít; mivel hogy Tekintetes Dr. Bene Úr egyáltaljában lemondott minden iránta való Remény-

ségről, Meljre nézve a' hazainduló Nemes Társaság kéntelen ötet a' Pesti Tudományi Mindenségnek emberbaráti gondviselő orvosi karjai között hagyni, megtéven tisztességes Eltakaríttatása felől való rendelést.

A jólelkű bohém nép, a színész, nem hagyja el társát; a szegény ottmaradt Farkas ápolást a német színésztársaktól kapott, azok nem hagyták el, ők fogták le a szemét, és amikor másnap kivitték a temetőbe — a szomorú menetben ott lépkedtek a gyászoló német aktorok.

A *Magyar Kurir* ²⁷⁾ így írja le a temetést:

»... Az itt való Német Theátrumi Társaságnak tagjai különösen kikérték magoknak, hogy néki a' végső Tiszteletet is megadhassák és öszvességesen mindnyájan kísérhessék. A' temetés különben is díszes volt, minthogy az Universitásnak, melynek ő egykor tagja volt, tanulóji számosan meg jelentek és a' Nemzeti Theátrumnak több kedvelőji kísérték. De különösen szomorú pompát szerzett a' temetésnek az, hogy a' Német Theátrumnak musikai karja kettős osztályban felváltva harsogtatta a' halotti kesergést. A' koporsó mellett pedig ugyan a tisztelt Német Theátrumi Társaságnak első tagjai gyászöltözetben vitték a' fáklyákat. Az egész gyászos pompának igen szívreható része volt az, hogy a' theátrumi énekesek mind a' háznál való bucsuzáskor, mind a' Váczi Kapuban lett végső megszenteléskor, mind végre a' Marokkai ház előtt az utolsó megváláskor, Fusz magyar születésű muzsika mesternek, és Tuczek úrnak szerzeménye szerint zengedezték a' szomorú butsvételt. Ily szép egyességet, illy nemes barátságot, 's a' finomabb culturát másokban is betsülő érzést, midőn tisztelettel megemlíteni hazafiúi kötelességünknek tartottuk, el nem mulathatjuk.«

Gyöngyössy Betsületbéli Tiszt úr is szépen zengedezi *Nefejejts*-ében a társuk nélkül már haza ért fehérvári színészeknek:

Ne sírjatok hiv Társai! majd lenéz
 Ő Rátok, édesden mosolyogva ki-
 terültt karokkal, 's a' magoss Ég
 Csillagiból köretekbe rebben!

A második emlékezetre méltó eset annál ragyogóbb és jelentősebb. 1820 szeptember 18-án történt először, hogy a magyar király magyar színielőadáson vett részt. Kisfaludy *Tatórok Magyarországnan* című vitézi játékát adták, melyen I. Ferenc osztrák császár fényes kíséretével megjelent és azt az utolsó felvonás utolsó szavaiig végig ülte.

Az 1820. évi királylátogatásnak, mint mindig, mélyenjáró politikai okai voltak. A magyar király a maga jószántából nem jött soha hű magyarjai közé. A pest-budai királyfogadásnak alapjában megvoltak a maga politikai okai, de az örömmámorban úszó nép csak később ébredt rá, hogy talán ezt a látogatást egy kissé ki lehetne használni a jogos magyar érdekek számára.

A császárt a hűségben mindig elsőnek hirdetett csehek barátság-talanul, hidegen fogadták, a jó magyarok ekkor annál több melegséggel és rajongással hódoltak a látogatónak. Ezért aztán Ő Felsége soha nem volt kegyesebb a hű magyarokhoz, mint ekkor.

A *Magyar Kurír*²⁸⁾ cikke ezt ki is domborítja, midőn mondja: »De Ő T's. Kir. Felsége is úgy mutatta, melly tisztelettel légyen a' M. Nemzet-hez és melly nagy figyelmetességgel viseltessék az ilyen közönséges Nemzeti Intézetekhez, mert a' Theátrumban tellyes nemzeti öltözetben, kalpagosan, övesen, palástul (pelinkára) vetett mentében méltóztatott megjelenni 's ez által serkentő példát adni Hazánk Nagyainak mind az öltözet, mind a' Nyelv kedvelésére. — A' Felségek azt a' Betsületet tették a' Nemzetnek, hogy a' Játékot végig megvárták, amidőn a' színes hódulást ezer meg ezer Éljen kiáltás tetézte.«

Az ilyen királyi kegynyilvánulás természetesen magával hozta, hogy a magyarok sem voltak soha olyan hódolatteljesek Habsburg uruk iránt, mint ez alkalommal.

A királyhűségnek ez a mértéke nem minden hazafi lelkében élt. »A Magyarok viselete Budán az egész nemzetet neveltségessé tevé Európa előtt« — írja gróf Dessewffy József egy Kazinczyhoz intézett levelében,²⁹⁾ s mint írja, »a' császár maga is sokallotta az ünneplést, mondván: *totus mundus stultisat* . . .« (megbolondult az egész világ).

Erre a lesújtó ítéletre a magyarok azzal szolgáltak rá, hogy mindenki fel akart tűnni királyhűségével. »Sokan temérdek portékákat szedtek fel a' boltokból, hogy gazdagoknak látszassanak és tisztelkedhessenek.« A királyi pár is hízelegni akart a magyarságnak. »Gróf Teleki Lászlónét megsókolta a' Királyné, a Király pedig kíséretével elment a theátrumba, a székesfejérvári színészek előadására« — írja ugyancsak Dessewffy József.³⁰⁾

Hogy a vidékről berendelt színészek fellépésének volt köze a királylátogatáshoz, azt igazolja az is, hogy első előadásukul Szentjóni Szabó László királydicsőítő nemzeti érzékenyjátékát adták, melynek akkor igen sokat jelentő címe volt: *Mátyás Király, vagy a nép szeretete jámbor fejedelmek jutalma*. A két városban szertehordott színcédulákon is kivirított az általános boldogság érzete, hogy I. Ferenc magyar király »jámbor fejedelem«, akit »a nép szeretetével jutalmaz«.

A királynapok tombolásig lelkes hangulata tehát a nagy este előtt is hullámokat vetett a nagy színházban, s az ünnepélyes előadáson még lelkesebb lehetett a lojális hangulat. A fény és pompa gyönyörű keretet adott annak a képnek, midőn a magyar király magyar nemzeti viseletben, nagy, tollunk nyelvben, nemzetiségben, érzésben teljesen idegen kíséretével — egy Kisfaludy Károly írta magyar történelmi drámának előadásán ott ült a páholyban.

A *Tatárok Magyarországon* is más formát kapott erre az estére, öt felvonásból négy lett, s a felvonásokban is sok törlést eszközöltek, amivel az értelem nem egyhelyen bizonytalanná lett. De nem baj! A király úgy ült végig és éppen úgy megértette vagy inkább meg nem értette, mint ha nem lett volna megkurtítva, s ami fő: — az előadásnak »9-tzed-félkor« vége kellett, hogy legyen s akkor véget is ért.

A nagy ünnepi előadás színlapjának szövege ez volt :³¹⁾

PESTEN

Ma Tsütörtökön September 28-dik napján 1820
A' Székesfehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság által
előadattatik :

A' TATÁROK
MAGYAR ORSZÁGBAN

Eredeti Vitézi Játék 4 felvonásban
Írta Kisfaludi Kisfaludy Károly.

Személyek.

Kajuk, Tatárok fővezére	Bálint Vár Hadnagy ifj. Nagy Ur.
Nagy Ur	Orbán, zászlós Szilágyi Ur.
Zelmira, a leánya	Orangzeb, egy Tatár
Balogné Ifju Assz.	osztály vezető ... Tóth Ur.
Bebek 'Sigmond, Szádvárnak Ura	Balás 'Sigmond
Horváth Ur.	szolgája Demény Ur.
Emelka, a leánya	Kohuth } kunok Komlóssy Ur.
Kántorné Ifj. Assz.	Batu } Murányi Ur.
Himfi Elek, 'Sigmond nevelt fia	Tatár Tiszt Gyórfi Ur.
Kőszeghy Ur.	Magyar Katona Király Ur.

Tatár népek. Szádvári Katonáság.

A' játék előtt el fog énekelteni azon esméretes Népének
»Tartsa Isten Királyunkat« stb.

Heute Donnerstag den 28. September 1820 wird im königl. Städtischen
Theater zu Pesth aufgeführt

DIE TARTAREN IN UNGARN

Drama in 4 Akten

Vor Anfang des Stückes wird das Volkslied gesungen

»Gott erhalte Franz« u. s. w.

Alle Freybillets sind heute ungtilig.

Bémenetel ára.

Egy Lóge az Első Emeletben és Párterben 8 fl. — Egy Lóge a' 2-dik
Emeletben 6 fl — Egy Lóge a' 3-dik Emeletben 4 fl. — Egy Zártszék
a' Párterben 2 fl. — Egy zártszék a' 2-dik Emeletben 1 fl. 20 xr.
— Egy Zártszék a' 3-dik Emeletben 45 xr. — Párterre 1 fl. 20 xr.
— Második Emelet 1 fl. — Harmadik Emelet 30 xr. Negyedik 18 xr.

Kezdete 7-tedfél órakor, vége 9-tzedfélkör.

Higyjük, hogy a magyar király és udvarának színházi estje, amikor először és nagyon hosszú időre utoljára foglalt helyet a magyar színi-előadás fényesen kivilágított nézőterén — hozta most is meg azt az osztatlan örömet, amit a magyar színészek és a magyar közönség együttérzett, midőn e vendéjáték negyedik estjén Kisfaludy Károly *Kemény Simon*-ját és a németből fordított *Az elégett ház* című vígjátékot a szeretett József főherceg nádor és neje Mária Dorottya főhercegnő végignézte.

Ezeket az ünnepi előadásokat és sikereiket nem hagyja említés nélkül a *Wiener Zeitung*³²⁾ levelezője. Több alkalommal is szóvateszi minden irigykedés nélkül és elismeréssel vallja be, hogy a magyar színészet, mely még alig vetette le gyermekcipőit, már is komoly elismerésre érdemes sikereket ér el.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások*, a színészet buzgó támogatójának, a jeles Kultsár Istvánnak lapja e vendéjárast jó alkalomnak találja arra, hogy a pesti állandó magyar színház eszméjét ismét felvesse. Ekkor még a megye által a színház céljára megvett Hatvani- (ma Kossuth Lajos-) utcai telek, melyen ma a Nemzeti Kaszinó áll, megvolt, s így hát joggal írhatta Kultsár, hogy remélhetőleg nemsokára eljő az idő, hogy »a már régen építő kezeket váró házhelyre díszes theátrumot fog állítani a Nemzet«.

A székesfehérváriak íme, nemcsak azzal járultak a magyar kultúra fejlesztéséhez, hogy kitűnő előadással gyönyörködtették a közönséget, de azzal is, hogy alkalmat adtak arra, hogy a régen várvavárt állandó színháznak gondolatát újraidézzék és annak reményét ébren tartásák.

Az általános lelkesedés jele az is, hogy az akkori legelterjedtebb ujság, a *Hasznos Mulatságok* egy ugyan zengzetes hálakölteményt közöl ebből az alkalomból.³³⁾ Címe ez :

ELSŐ FERENCZ
Ő CSÁSZÁRI KIRÁLYI FELSÉGÉHEZ,

midőn Sept. 28-ikán 1820-ban Pesten a Magyar Theátrumí Játékra megjelenni méltóztatott.

A lojális poéta a királyt így ünnepli :

Felkent Derék! Isten-személyed
Kedves atyát mosolyog szemünkbe ;

Szülnek ditső gondot nemesen dagadtt
Kebledben ; olvasztó lebocsátkozás
Bájos kecsével gyújtja néped
Szent fejedelm-szeretet hevére.

Aztán biztosítja a kedvelt királyt, hogy »míg magyarnak Szíve dobogni fog, nem éri e nap remek hírét feledés öle, Felséges Istápl! Hív Nemzetem Kedveltje, Jó nevet élni, tudod, be édes!«

Egy ifjú Kray báró nevelője volt, aki ezt a verset költé, valószínűleg a császár-rajongó bárói család hangulatából nyervén külön ihletet hozza.

A kétségtelenül nem arra törekedő lap, hogy Pest-Budán a magyarosodás erősebb gyökeret verjen és a már amúgy is egyre nehezebben fennálló pesti német színészetnek erős magyar versenytársa legyen és hogy a magyar

Pesten.

Ma Vasárnap Május 16-dik Napján 1824.

A' Székes-Fehérvári Nemzeti Színjászó Társaság

által

ezen Szabad Királyi Város' Játékszinében

előadattatik

Egy igaz történeten készült vígsággal elegyített Néző Játék. 3 Fölvonásban
ezen nevezet alatt:

A' KIRÁLY, és A' BOLOND.

Cástelli után fordította Murányi Úr.

Személyek:

I-6 Ferencz, Francia Király	Vásárhelyi Úr.	Bathilde, Diana Komornája	Murányi Assz.
Margaretha, Alenconi Hercege Asszony, a' húga	Kántorné Assz.	Rnili, Svajcz Kapidány	Murányi Úr.
Poliers János, volt Valentinói Fejedelem	Komlossy Úr.	Friburg, Hadnagy	Hulay Úr.
Diana, a' Leánya	Komlossy Assz.	Moritz, Alpesi paraszt	Kárpenszki Úr.
Marot Clemens, Francia Generális, és híres vers-szerző	Köszeghy Úr.	Ritza, a' Leánya	Hörvölény Assz.
Triboulet, Udvarbolondja } a' Királynak	Hörvölény Úr.	Bábert, paraszti ifjú	Kovacs Úr.
Olivier, Pageja	Tóth Úr.	Egy Orvó	Baky Úr.
		Francia, és Svajcz Tisztok, és Katonák.	

Az első, és második Fölvonás között Stolberg Úrnak leszen szerencsése néhány kedvelő Magyar Vacatúrákat begodni jöszni. A' Variatúrákat szerzette Pechatschek.

A' jövő Keddén Május 18-dik Napján előfog adattatni

Stuart Maria.

Schiller nevezetes szomorú Játékja, 5 Fölvonásban.

Bemenetel' ára:

Egy Loge az első Emeletheben és Parterren 8 for. — Loge a' második Emeletheben 6 for. — Loge a' harmadik Emeletheben 4 for. — Zártszék a' Parterren 1 for. 50 kr. — Zártszék a' második Emeletheben 1 for. 20. — Zártszék a' harmadik Emeletheben 45 kr. — Parterre 1 for. — Második Emelet 50 kr. — Harmadik Emelet 30 kr. — Galléria 18 kr.

Loge és Zártszék Biletetek lehet váltani reggeli 9 óratól fogva delután 5 óráig Hansler Úrnál a' Korona-Utazásában 415 szám alatt.

Montag den 17. May wird im hiesigen könlgl. köbl. Theater mit Abonnement suspendu zum Erstenmale aufgeführt:

Arsenius, der Weiberfeind.

Zaubermärchen mit Gesang in 2 Akten von Carl Meißl. Musik von Kapellmeister Gläser.

Die neuen 4 decorationen und Maskinen sind von den Herren Kerfer und Krey; die neue Garderobe ist von Herrn Kremer.

hezdete 7 órakor, vége 9 után.

2. Az 1824. évi idény második előadásának szinlapja.

Pesten

Ma Kedden Május' 25-dik Napján 1824.

A'Székes-Fehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság

által
ezen Szabad Királyi Város' Játékszinében

előadástatik
Egy Eredeti nagy Szomorú Játék 5 Fölvonásban
ezen nevezet alatt:

I R E N E.

Irta Kisfaludy Károly.

Személyek:

II-dik Mohamed, Török Császár	Közeghy Úr.	Lukasz Notárnaz, volt Görög Vezér	Baky Úr.
Hali Basa, Nagyvezér	Murányi Úr.	Ibrahim, Hali Basa titkosa	II. Baky Úr.
Zagin Basa, Második Vezér	Komlósy Úr.	Abdul, Zagin Basa biztosa	Karpenyoki Úr.
Fereszeg, Jancsár Aga	Habay Úr.	Hassan, Janesár	Végh Úr.
Telegdy, Magyar Nemcs	*Rünnér Úr.	Fatime, Török Bableány	Komlóssynd Assz.
Agenc, Görög Vitéz	Horváth Úr.	Zulma Bableány Iréne mellet	Horváthnd Assz.
Iréne, a leánya	Kántorné Assz.	Geront, Görög Katona	Tóth Úr.
Leo, Görög ifjú	Vásárhelyi Úr.	Muffi-Basák, Bableányok, Janesár Sereg.	

A' dolog történetik Constantinópolisban 1444-ik Extendőben.

*Rünnér Úr szíves szándékkal egy próbát ohajtván a' Magyar nyelvben tenni, ajánlja magát a' N. M. TT. Hazafiaknak kegyességökbe.

Bémenetel ára:

Egy Loge az első Emeletben és Parterren 8 for. — Loge a' második Emeletben 6 for. — Loge a' harmadik Emeletben 4 for. — Zártszék a' Parterren 1 for. 30 kr. — Zártszék a' második Emeletben 1 for. 20. — Zártszék a' harmadik Emeletben 45 kr. — Parterre 1 for. Második Emelet 50 kr. — Harmadik Emelet 30 kr. — Galléria 18 kr.

Loge és Zártszék Bileteteket lehet váltani reggeli 9 órától fogva delután 3 óráig Hüssler Úrnál a' Korona-Útcsatáskán 413 szám alatt.

Kezdete 7 órakor, vége 9 után.

Pesten

Ma Szerdán Junius' 2-dik Napján 1824.

Ez Úttal utoljára

A' Székes-Behérvári Nemzeti Színjatszó Társaság
által
ezen Szabad Királyi Város' Játékszínében

előadattatik
Egy Melodrama 3 Felvonásban
ezen nevetek alatt:

E G Y Ó R A.

Fordította Vhithfy. Másikáját szerzette Báro Lannoy.

Személyek:

Auriol, Holstein Védangyala	Hörvölné Assz.	Brunkó, Ország	If. Baky, Úr.
Sangrid, Erdei Rémek' Királyok	Gáll Úr.	Első	Végh Úr.
Kannu, Holstein törvénytelen Grófja	Komlosy Úr.	Második	Könyves Úr.
Askur, Holstein nevényes Örököse, Néma, 10	Mysel Migna	Harmadik	Baky Úr.
Eastendüs fiú	Gerster Úr.	Negyedik	Gned Nina.
Rurik, Askur szülőknek Arnycai	Moravetzné Assz.	Geniusok	Gned Luiza.
Clotilde	Murányi Úr.		Tuffner Therdia.
Hanno, Várnagy Kanut Váróban	Vásirhelyi Úr.		Pellet M.
Skado, a fiú	Muravyné Assz.		Stöckel K.
Idina, Övegy, Askur' Nevelő anyja	Komlosyné Assz.	Első	Galli Jos.
Emma, ennek Öccze	Közeghy Úr.	Második	Karpenzki Úr.
Harold Dallos, Emma Kedvese	Tóth Úr.	Fogoly Vitéz	Habay Úr.
Gill, Kanut' Kertész			
Gerds, ennek szerelmese, Parasulyány			
		Több Vitézek, Pagek, Dámák, Fegyveresek.	
		Boldoguh Szellemek.	

Allegorikai Abrázolatban, az Ev' négy Szakasszai:

Tavas, Nyár, Ősz, Tél.

A' Történet foly' a Holsteini Várban Augustus hónap 1-én Napján 1200.

A' Decoratiokat, Maschinákat, és Öltözeteket készítették, Kerker, Sthmidt és Krommer Urak.

Bémenetel' ára:

Egy Loge az első Emeletben és Parterren 8 for. — Loge a' második Emeletben 6 for. — Loge a' harmadik Emeletben 4 for. — Zártasok a' Parterren 1 for. 30 kr. — Zártasok a' második Emeletben 1 for. 20. — Zártasok a' harmadik Emeletben 45 kr. — Parterre 1 for. Második Emelet 50 kr. — Harmadik Emelet 30 kr. — Galléria 18 kr.

Loge és Zártasok Bileteteket lehet váltani reggeli 6 óráig fogva délután 3 óráig Hünslér Urnál a' Korona-Útjártakában 413 szám alatt.

Kezdete 7 órakor, vége 9 után.

Thália a német szellemért küzdelmeket vívó fővárosban hatalmas gyökeret verhessen — a *Wiener Zeitung* — tiszteletére legyen mondva — : részrehajlatlan és megértő tudósítójának tollából cikket közöl, amely ismételten elismeri az alig három évtizedes magyar színészet kiválóságát, az ébredező magyar színpadi irodalom reményekre jogosító voltát, sőt most azt a gondolatot veti fel, hogy a pesti városi színház, mely az 1821. év szeptemberében új bérlettel kezdte meg az évadot, olyan bérlőt kapjon, ki már bérszerződésében kötelezze magát arra, hogy a némettel egyidejűleg magyar színtársulatot is fog szervezni és tartani.

A levelező értelmesen szól hozzá a város eme nagyfontosságú kérdéséhez és kétségtelenül helyes érvekkel támogatja javaslatát; és nem fér kétség hozzá, hogy ha a városi hatóság — mely az egyik szerződő fél — magáévá teszi az indítványt, a német direktor sokkal jobban jár. Persze az akkori német érzelmű városi testület nem kívánt a magyar színészet segítségére lenni, s ez a nemzeti szempontból kitűnő és beláthatatlan következményekkel bíztató terv megsemmisült.

Az 1822. év tavaszán érdekes és a pesti magyarság számára izgalmas vendéjáték zajlott le a Pest városi színház színpadán. Ismét Székesfehérvár jelent meg a színlapon, de ez esetben nem a nagytekintélyű és kitűnő hírű társaság, hanem csak annak egyik rendkívüli tehetségű tagja: Déryné, színpadi nevén: Széppataki Róza lépett fel. E színházi eseménynek kedves, — mondhatnók — biedermeieres története van.³⁴⁾

Mérey Sándor consiliárius nagyműveltségű és művészetkedvelő családjánál társaság volt. A vendéglátó asztalnál ült egy német származású karmester, aki durván lekicsinylő hangon tett megjegyzést egy bécsi lapnak Déryné magasztaló közleményére. A ház bájos, de végül tragikus sorsot ért leánya, Tóni kisasszony természetesen védelmére kelt az akkor már itthon kitűnő hírnévvel bíró énekesnőnek, s mikor a német kétségbe vonta, hogy a »gewisse Deri« Pesten, a város nagy színpadán mégse merészelne föllépni, — Mérey Tóni így felelt:

— Jól van. Holnap beszéllek a színházi karmesterrel és ha biztosít engem arról, hogy kieszközi az intendánsnál Déryné fellépését, én írok neki és ő eljön, itt lesz, fellép és győzni fog.

A német kételkedett, Tóni kisasszony pedig, mielőtt beszélt volna Kleinheinz-cel, a német színházi karmesterrel, már írt az akkorában éppen a székesfehérvári társaságnál működő énekesnőnek:

»Édes Déryné! Amint ezen levelemet veszi, azonnal pakoljon egy jó tele koffer garderóbot, operához tartozót és jöjjön Pestre, mentse meg a magyarok becsületét...«

A levélben nem is állt több, és jellemző az akkori időkre, hogy egy ismert nevű műkedvelő előkelőség leányának ilyen általánosságban tartott levele elegendő volt, hogy a fehérvári igazgatóság éppen azt a tagját, akire leginkább szüksége és aki a legnagyobb vonzerő volt — azonnal útraengedje.

Déryné valóban Pesten termett s az országszerte kedvelt és nagyra tartott német színpadi csillagok: Czibulkáné, az istenített Babette és a sokat emlegetett híres szép Hagen Sarolta rajongói előtt fellépett és németül énekelte Castelli *Sveici család*-jában (zenéjét szerzette: Weigl) és *Tancred*-ben (Rossini) a főszerepeket. Elképzelhetetlen volt, hogy

a túlsúlyban németekkel megtelt óriási nézőtér, melyben csekély számban csak a várt botrányt élvezni akaró magyarok voltak, így ünnepelt egy magyar énekesnőt, aki első énekének első ütemével egyszerre elhomályosította a közönség ünnepelt, különösen pedig az arisztokrata ifjúság dédelgetett kedvenceit.

Déryné rendkívüli sikere — nem szólva arról, hogy csóstól özönlöttek feléje a makacsul visszautasított csábítási kísérletek a németek részéről, hogy tagadja meg magyarságát és legyen a gazdag aratásokat ígérő német színpad primadonnája — arra bírta a színház igazgatóságát, melynek elnöke akkor báró Orczy Lőrinc, a nagy színészetpártoló főúr volt, hogy még négy fellépésre kösse le a nagy magyar énekművésznőt, de ez már lehetetlen volt, mert a fehérvári direkciónak és közönségnek visszakövetelte üdvöskéjét, úgyhogy Déryné nagy sikereinek sorozata a pesti német színpadon hirtelenül véget ért.

A páratlan nagy magyar diadalról, melyet a magyar művészet a német felett vívott ki, legrészletesebben és legközvetlenebbül a *Szép-Literaturai Ajándék* tudósította a közönséget.

A lap *Tudósítás* rovatában hosszabb cikket közöl³⁵⁾ e címen:

Tudósítás

A Nemzeti Játék-Szín elő meneteléről.

A szerző nem nevezi meg magát, csak egy háromszöggel, a görög delta öregbetűs jegyével szignálja: Δ .

Erre körülbelül volt is némi oka, mert a szerző nem volt más, mint Prepeliczay Samu, Déryné kitartó lovagja, aki nem mulasztotta el, hogy szerelmesének hihetetlen sikerét az egész ország tudomására ne hozza, meg ne örököse.

Sokat levont volna az akkoriak szemében, különösen pedig a színészvilág előtt, ha a cikk a legérdekeltőbb fél nevével lát napvilágot. A cikknek Dérynére vonatkozó része így hangzik:

»... A' magyar színészet' kiválóságáról legközelebb még bővebben is meggyőződhetett Fő Városunk, midőn Déryné Asszony a' Székes Fehérvári Színjátszó Társaságnak egyik tagja a' Pesti roppant Városi Játékszínen a' *Helvetiai Háznép* nevezetű Énekes-Játékban *Emelina* személyében fellépven művészi tinosodásának tagadhatatlan bizonyosságait adta, úgy annyira, hogy a' korántsem könnyen kielégíthető 's számosan egybesereglett Néző Község tökéletes meglegedésének szokatlan jeleit nyerte. Ha tehát olly kevésbé kedvező körülmények között is, a' millyenekben a' Nemzeti Játékszín eddig volt, ilyen előmeneteleket tehettek annak tagjai (mert kénytelenek vagyunk fel tenni, hogy többen haladhattak Déryné Asszonnyal egyaránt) mit várhatnánk tőlük, ha tökéletesedésükre ollyan s annyi alkalmatosságot nyerhetnének, amilyennel Hazánkban elég háladatlanul élnek vissza az idegen Játékszín tagjai! Déryné Asszony a Játékszíni műveltségnek valóban azon a léptőin láttatta magát, mellyen a művészi tökéletességhez a tzel erányos használás mellett tsak kevés lehet már hátra; kellemetes hangjának bájos hajlósággal egyesített hatás tellyessége a természettől nyert legtsalhatatlanabb biztatásul szolgálhat néki minden akadályok meggyőzésére, mellyek művészi tökéletesedése ellen csoportosod-

nak, s hogy ezen szép elrendeltetésit voltaképen érezte is, bizonyítja azon művészi simultság, mellyet mind énekben mind pedig játékban fejtett ki a váratlanul meglepettetett Nézők előtt s melly őtet a Játékszini képzettség tekintetiből is, az itt lévő legnevezetesebb énekesekkel legalább egy rangba helyhezheti . . . »

1820 óta 1824-ig nem járt a fehérvári társaság a »fővárosi« színházban. A fehérvári közönséget kellett inkább szolgálniok és ha útra keltek, akkor a közeli Veszprémet és Pécsét látogatták, ahol olyan lelkes színházi közönség volt, hogy sohasem akarta őket hazaereszteni és itt az állandó színház építése érdekében kellett az idényt újra és újra végigjátszaniok.

1824 áprilisának végéig csak a Dunántúlon fordult meg a társaság s akkor kelt ismét útra, hogy a főváros egész közönségét, már nem csak a fővárosi magyarságot gyönyörködtesse művészetével.

A pesti magyar olvasóközönséget a magyar színészet leglelkesebb támogatója, a *Magyar Kurir* eleve tudósítja jövetelükről. Cikkét érdemes ismernünk.³⁶⁾

»Ha a költeményes Tudománynak egy fő ága a' theátrumi játékok' készítése, ha minden Nemzet, melly a' tsinosodásban előment, szorgalmatosan igyekezik a' szép tudományoknak ezen részében nyelvét gyakorolni, ha végre a' theátrumi előadások az erköltsi csinosodásnak és a' nyelvbéli kimíveltetésnek hathatós eszköze szokott lenni : tisztelettel kell tekintenünk azoknak igyekezeteit, kik magyar nyelven efféle játékokat készítenek, vagy az előadó Társaságokat gyámolítják. — T. N. Fejér Vármegye ebben eltsüggedhetetlen hazafiúságának példáját mutatja, mert még most is a' pártfogása alá vett magyar Társaságot nagy áldozattal fenntartja, 's ez által Pest városának is több ízben azt a' gyönyörüséget szerzette, sőt az egész nemzetnek is azt a' Ditsőséget, hogy különös nagy alkalmosságokkal a' városi theátrumban ezen magyar Társaság felléphetett és megmutatta mind nyelvünknek emelkedő csinosodását mind pedig a' játszó személyeknek ügyességét. Ezen ditséretes ismert magyar theátrumi Társaság most Máj. 10d. fogja kezdeni ugyan a' városi theátrumban előadásait, a' mit ezennel a' Hazafiaknak örömökre jelenteni kívánunk. — Talán nemsokára eljön azon idő, hogy a' Nemzet önnön maga nemes érzésétől felgerjesztetvén, a' már régen építő kezeket váró házhelyre díszes theátromot fog állítani 's így a' magyar Tháliát tulajdon templomába felavatni.«

Május 10-én léptek fel először egy ismeretlen szerző ma teljesen ismeretlen darabjában, egy ötfelvonásos nagy nemzeti vitézi játékban, melynek Pestre tartogatott bemutató előadása annyira nem sikerült, hogy azóta sehohsem jelent meg a színicédulákon, még maguk a fehérváriak sem játszották többé soha. A hat előadásból álló vendégjáték műsora volt:

MÁJUS

- 10-én : *Báthory Zsigmond és Barcsay György.* (ismeretlen)³⁷⁾
 16-án : *Király és bolond.* (énekes vj. 2 f. Castelli-Murányi Zs.)
 18-án : *Stuart Mária.* (tr. 5 f. Schiller-Déry István)
 21-én : *Kemény Simon.* (mint fent)
 Az elégett ház. (vj. 1 f. Schikaneder-Murányiné)
 25-én : *Irène.* (mint fent)

JÚNIUS

2-án: *Egy óra.* (melodr. 3 f. Lewis-Pálya Elek)

Akkor a Pestre látogatott társaságnak ezek voltak a tagjai:

Baki Gábor	Tóth István
Baranyai József	Vásárhelyi Pál
Horváth József, igazgató	Végh József
Hubai Gusztáv	Kántorné
Komlóssy Ferenc, igazgató	sz. Engelhardt Anna
Karpenszky János	Komlóssyné
Kőszeghy Alajos	sz. Czegényi Emilia
Könyves Máté, sűgő	Murányiné
Murányi Zsigmond	sz. Lefevre Terézia

Gyermekszerepekre: Murányi Antónia.

Az első előadás, a darab balsikere mellett is ünnepélyes formák között zajlott le. Prológot Kisfaludy Károly írt erre az alkalomra.

Szinte bizonyos, hogy az eddigi bemutatók és sikerek közelebbi kapcsolatot teremtettek Kisfaludy és a társaság között és mondhatnók, hogy ő lett a nagy hírű fehérvári társulatnak a házi szerzője. Kisfaludy nekik írta darabjait és a szerepeket reájuk szabva írta: Goethe mondja Eckermannnak, hogy a darabnak — mely jól megáll a színpadon — szerepei egy bizonyos, eleve kiválasztott színészekre kell, hogy írva legyenek. És ki tagadhatná, hogy Kisfaludy darabjainak alakjai nem tökéletesek a színpadi mivoltukban?

S amint a költő gondolt társulatára akkor is, midőn néhány mérföld távolságban voltak egymástól, úgy gondolt a társulat is a költőre, s valószínű, hogy a pesti látogatást tervezgetve számítottak arra, hogy mint az első budai vendégszereplés alkalmával, most sem fog a társulat prológuis nélkül maradni.

A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárának Kisfaludy Károlyra vonatkozó iratcsomójában³⁸⁾ van is egy kézirat, meg egy ezzel azonos nyomtatott szöveg, melyek közül az előbbinek a következő címe van:

*Prologus,
melly Pest városa theátrumában
május 10. 1824. a székesfehérvári
magyar színjátszó társaság
új felléptekor
mondatott.*

A nyomtatott példányon³⁹⁾ az évszám egyáltalán hiányzik, s ott Társulatunk »Székesfehérvári Színjátszó magyar Társaság«-nak mondatik, amiből az lenne sejthető, hogy a prológuis kiadása teljesen a nyomdász magánügye volt. Sem a társaság, de Kisfaludy sem jelezte volna úgy, mintha Székesfehérvárott lett volna abban az időben német társaság is. Ebben a formában a fehérvári társaság neve pedig sohasem fordul elő.

A négyoldalas nyolcadrétű nyomtatvány, — mely, mint az impreszum hirdeti, »nyomatott Fűskuti Landerer Lajos (így!) betűivel és költéségén« — a hangulatos megnyitóbeszédet a kézirat szerint egész terjedelmében adja. Így :

»Bár még gyöngye erővel, de teljes bizodalommal lépünk ismét ezen művészi helyre és azon Nemes Gyülekezet elé, mely a' tiszta igyekezetet, bár ezt a' Sors fényes valóra érlelnünk nem engedé, méltánylani tudja, 's nagylelkűségét már néhány évek előtt vélünk olly mélyen érezteté.

Virágos pálya ez a' boldognak, ki nemzete' szívéhez simulva, annak hevétől lelkesítve bátran fellenghet a' képzelet országában — 's mintegy előidézve a' múltkornak dicső Hőseit édes Hazai nyelvén szólhat a' buzgó maradékhoz. A' sírok felett lengő sugárban tükrözi magát a' Nemes Unoka és dagadó keble fentebb érzetekre gyúlva ég a' kedves Hazáért, a' szeretett Királyért.

Illy szerencse készül ma nekünk — de miként a' zsenge virág csak a' nemes kertész' szorgalma által tenyészhet, 's bájos illatot nyujtva hálálja meg szíves gondviselését; így állunk mi is a' sülyedező parton karjainkat felétek terjesztve, hogy szülő földünkön mi-is elgyökerezhesünk.

Szép Erkölc s ápolni a' kezdőt — érdem dija ön keblében épül. A' jelen korban nyugszik a' jövődség gyümölcse — nemes Védőit fénykoszoru várja. Ti e' jelen kornak lelkes rajzati, így ragyogjon nevetek a' Haza' oltárán, a' mi fő jutalmunk legyen megelégedések.«

A balsikerű első előadás után a méltán közkedvelt Kisfaludy Károly kétszer jutott szóhoz a vendégjáték során. Érdekes, hogy az ötödik estén előadásra került Irene-ben Telegdy magyar nemes szerepét — Rünner Úr alakította. E Rünner Xavér Ferenc 1812-től 1814-ig és 1825-től 1837-ig tagja volt a pesti német színtársulatnak. Hogy itt fellépett s miért, azt a színlapelárulja. A szereplők lajstroma alatt róla a következők olvashatók:⁴⁰⁾

»*Rünner Ur szíves szándékkal egy próbát óhajtván a' Magyar nyelvben tenni, ajánlja magát a' N. M. TT. Hazafiaknak kegyességökbe.«

A második estén a német színpadról előnyösen ismert bécsi író, Castelli »igaz történeten készült vígsággal elegyített 3 felvonásos nézőjáték«-át adták, címe: *A király és a bolond*. Ennek az előadását vonzóbbá óhajtott tenni a német színház orchester-direktora egy felvonásközben előadott zeneszámmal; ezt a színlap a következő hirdetésben közli:⁴¹⁾

»Az első és második Fölvonás között Stollberg Úrnak léssen szerencséje néhány kedveltető Magyar Variatiókat hegedűn játszani. A' Variatiókat szerzette Pechatschek.«

Színrekerült a vendégjátékok utolsó napján egy angolból németre s ebből magyarra fordított úgynevezett melodráma, melynek zenéjét báró Lamoy készítette: *Egy óra*. A darabot, mely a német színháznak kedvelt műsordarabja volt, a magyar közönség szívesen vette a magyar társaságtól, de mint igen nagy, huszonhat szereplőt igénylő látványosságot a fehérváriak itt levő tagjai nem adhatták volna elő, azért a német társaság személyzetéből Hysel Mina, Gerster úr, Moravetzné, Gned Lina és Lujza, Tufner Teréz, Mme Pellet segítették ki magyar társaikat. A színlapon⁴²⁾ található Stockel K. és Galli Joséfa neyét Kádár Jolánnak a budai és pesti német színészet történetéről írt kitűnő munkájában nem találjuk fel.

Lehet, hogy ezek nem is voltak a német társulat tagjai, talán a polgárságból közéjük állott műkedvelők voltak, akik a magyar előadás lehetőségét akarták előmozdítani.

A fejevármegyei és városi hazafiak tüze, melyet Thália oltárán gyújtottak, már-már kialvóban volt. Magyar nyavalya, hogy lelkük szalmalángja nem soká lobog. De meg kell, hogy jegyezzük, ezért most nem érheti a mindig lelkesnek és áldozatkésznek mutatkozó fejevármegyeieket gáncs, őket magukra hagyta a magyarság. Az az anyagi és erkölcsi támogatás, amely eddig osztályrészük volt, egyre vesztett erejéből és 1825-re már teljesen megsemmisült. A megyei urak kasszája is kimerült. Utolsó próbálkozásuk volt, hogy elküldték színészeiket Pozsonyba, ahol együtt volt az ország, egyrészt, hogy Karolina Augusztia osztrák császárnét magyar királynévá koronázzák, másrészt pedig, hogy »az Ország boldogságát és hasznát eszközölhető tárgyaknak köztanácskozás alá való vétele végett országgyűlést tartsanak«.

Ezen az országgyűlésen sokat beszéltek a magyar játékszín és különösen a magyar nyelv megerősítéséről — ennek tudatában egészen természetesnek látszott, hogy a nagy nemzeti ügy érdekében fel kell küldeni a legjelesebb magyar színjátszó társaságot a koronázó városba. Fel is mentek ama hittel, hogy ott minden jóra fog fordulni, mert kitűnő művészi előadásaikkal élénk rokonszenvet fognak ébreszteni, s előadásaik telt házak mellett lesznek, s kimerült pénztáruk helyzete megjavul; másrészt ezek az előadások fogják a karokat és rendeket arra ragadni, hogy a nemzeti pallérozódásnak e hatalmas eszközét felkarolják. — De hiába ...! Egy szemtanú egykorú feljegyzéseiben olvassuk:⁴³⁾

»... fájt a' szívem, midőn a' még most is folyó Országgyűlésen magad megvallottad, hogy az akkoriban ott játszott német társaságnál az ugyanakkor ott nyomorgott magyar színész társaság sokkal jobban és szebben, tökéletesebben játszott, 's mégis a' magyar játék alatt üres volt a' nézőterem, ellenben, ha a' német játszott, tömve volt minden ... «

Igy aztán a dicső, de rövidmultú Székesfejérvári Nemzeti Színjátszó Társaság a magyar nemzeti szellem szégyenére éppen Pozsonyban, az országgyűlés alatt megsemmisült.

A pozsonyi szörnyű kudarccal következménye volt, hogy a társaság régi tagjainak legtöbbje kivált és újak jöttek azok helyébe, s most a kis társaság vándorra lett. Ekkor tagjai voltak:

Baranyai Péter	Nagy Mihály
Eperjesi Lajos	Somogyi Péter
Földvári Vince	Tóth István igazgató
Horváth József igazgató	Horváth Józsefné
Kátz Pál	Komlóssy Ferencné
Komlóssy Ferenc igazgató	Könyves Máténé
Könyves Máté sűgő	Nagy Mihályné

Rajts Zsófia

Könyves Máté, aki maga is átélte a pozsonyi összeomlást — így ír zsebkönyvében erről:⁴⁴⁾

»Ezen Társaságnak a' Pozsonyi Országgyűlésétől fogva fájdalom! bizonyos és állandó helye még most is nintsen, hanem több helyeken szokta mutatványait előadni — ugyanis meg fordult a' Társaság Péttett — M. Therézia Várossában, Temesváron, Aradon, Baján, *Pesten*, Fejérváron, Veszprémben s. t. b.«

Hiába volt a nagy erőfeszítés, hiába a nagy reménykedés. Hiába volt minden — elbuktak.

A főigazgató akkor már nem a jeles Kolozsváry Pál, sőt a helyébe jött főigazgató sem : Ináncsi Pap Gábor, a megye nótáriusa, aki Grillparzer *Sappho*-jának mesteri fordításával ajándékozta meg a magyar közönséget, ő is lemondott a meddő küzdelemről és búcsút vett a jövődjében még mindig ernyedetlenül bizakodó társaságtól. Vége a Székesfejérvári Társaságnak, s most már a megye különös engedelméből a neve Fejérvármegyei Színművész Társaság, s így folytatta tovább a nagy munkát.

Mikor két éve mult, hogy utoljára bejöttek a két fővárosba s oly nagy sikert értek el, most újra itt vannak. Pest közönsége fájdalmasan látja, hogy megtörtént az apostolok oszlása és megritkult az ő társasága.

Az 1827. év végén Rév-Komáromban játszanak, midőn a társaság sűgője, az irodalmi ambíciókkal túlfűtött Könyves Máté kiad egy kis évkönyvet, de abban nem adja az esztendő teljes műsorát csak az év folyamán előadott Játékdarabok címeit sorolja fel.

Az ezévi pesti vendégjáték műsorát csak az egykorú német színházi almanachból ismerjük. Itt találjuk megörökítve, hogy szeptember hó folyamán mindössze csak négyszer játszottak a pesti városi színház színpadán. Éspedig :

- 1-én : *Báthory Mária*. (lásd fent)
 4-én : *Mombelli grófok*. (érz. j. 3 f. Hassaureck — Katona József)
 5-én : *A Templáriusok*. (lásd fent)
 24-én : *A hét magyar vezér*. (ismeretlen)⁴⁵⁾

1828 szeptemberében újra hozzánk vetődik a székesfehérvári társaság utódja, a Fejérvármegyei Színművész Társaság címen, amit csupán egy fennmaradt színlap hirdet. Szeptember 14-én Pesten, a »Fekete Sas Uttszában« (amelyet ma Holló-utcának hívunk) volt az »*Arany Hattyú*« kocsma, annak termében játszottak.

A színlap szerint a tagok voltak :

Balla Károly igazgató	Ballané
Demjén Mihály	sz. Molnár Karolina
Egri János	Demjénné
Erdélyi György	sz. Oláh Fanka Mária
Hagymási János	Kántorné
Láugh Ádám	sz. Engelhart Anna
Lőrintzi (?)	Nagyné (sz. ?)

A magyar társulat vendégjátékai a két városi színházban a német igazgatónak busás hasznót hajtottak. A bérlő igazgatót semmi sem kötötte

a várossal kötött szerződés szerint és követelhetett a magyar színészekről annyit, amennyit akart, s a szegény magyarok kénytelen-kelletlen fizettek . . . és így mondhatjuk, hogy művészetükkel és a nagy bérrel áldozatokat hoztak a főváros magyarságának. Örömmel hoztak meg minden áldozatot.

1826-ban azonban, midőn Grimm Fedor újból kibérelte a két színházat, Pest város circumspectus tanácsa a szerződésben megszorítja az igazgató nyüző hatalmát.⁴⁶⁾ A magyar színészet főprotektora, Pestvármegye közbevetette magát, és a város már hajlott a magyar szellem felé és készséggel fogadta a magyarság érdekében tett kívánalmakat, s az új szerződés rendet teremtett e tekintetben.

Most már hetenként kétszer köteles a színház megnyitni kapuit a magyar színészek előtt, bár most is elég nagyot kanyarít le a német a magyar kenyérből, mert még mindig bérlet- napokon fél-, bérletszüneti napokon kétharmad jövedelem ment a német igazgató zsebébe.

A német igazgató kapzsi üzletember — igyekezik e ránézve kedvezőtlen megszorítástól megszabadulni és kérelmekkel ostromolja a várost, hogy enyhítsen e rá nézve »terhes«, de a magyarokra nézve még mindig súlyos terhen . . .

A város aztán annyi engedményt tesz, hogy határozatban kimondja, miszerint a német és magyar direktorok közösen állapíthatják meg, mikor vesztik el a magyar előadások elégséges jövedelmezésüket és akkor a magyar előadások a Pesti városi színházban és a Várszínházban véget érnek.

A Pozsonyban szárnyátszegte kiváló magyar társulat, mikor így lefogyott és erejében vesztett, már nem is kopogtat a hodályméretű városi színház kapuján, de megleégszik az akkori Terézvároshoz tartozó szűk mellékutcának a kis kocsmahelyiségével. (Kegyetlenység elgondolni is, hogy ott kénytelen játszani korának legnagyobb tragikája!)

Az 1828. évi társaság mivolta körül zavar uralkodik.

A Balla Károly színjászó igazgatása alatt működött társaság — mely hosszú időt, pár hónapot töltött el itt Pesten — évadjáról megjelent egy színházi almanach,⁴⁷⁾ de abban nyoma sincsen annak, hogy az a Székesfehérvári Társaság utódja lenne, sőt a társaságot Pesti Nemzeti Színjászó Társaságnak nevezi. Hogy mégis megemlítsük itt, annak oka, hogy fennmaradt egyetlen pesti színlapján⁴⁸⁾ mint Fejérvármegyei Színművész Társaság szerepel.

1828 szeptember 14-én a társaság előadta Castelli Péter és Pál című »udvari fényes mulattató darabját« 3 felvonásban, melyet az úttörő Kelemen László társulatának egykori tagja, Lángh Ádám fordított. Ezt követte »egy nevezetes historiai néma képezet (Tableau) a régi időkben 4 szakaszban A kékszakállú Vitéz (Blaubart), melyben a Vitéznek hetedik feleségén való Kegyetlenkedése, hajánál való hurtzolás, az asszony megszabadítása, egy Templárius és más Testvére a Kegyetlen vitéznek halál által való meggyőztetése képeztetik«.

A színlapról megtudjuk még azt is, hogy a Péter cár és Katarina cárné történetéből vett darab egyik szerepében (Lizbeth, egy hollandus Hajós Kapitánynak a Sógor-Asszonykája) fellépő Balláné »felgyógyulásával a fenn kijelelt személyben újjobban ajánlani bátorodik magát a Titt. Hazafiaknak«.

Pesten.

Ma Vásárnap September 14-dikén 1828.

A' Fejérvármegyei Színművész Társaság.

Ezen Udvari fényes Mulattató Darabot adja elő 3 Szakaszban:

PÉTER és PÁL.

Castelly Munkáiból Fordította Színjátészó Láng Ádám.

S z e m é l y e k:

Péter Gross Czár.	—	—	Demjén Ur.	—	—	Lizbeth, a Ságor-Asszonyhája	—	—	* Balláné Ass.
Katarina, a Czárné	—	—	Rántorné Assz.	—	—	Udvary Pagó	—	—	Locintzi Ur.
Lefort, meghiitt Udvari	—	—	Láng Ur.	—	—	Rövét a Czártól	—	—	Hagymási Ur.
Mentzikof, Feldmarsall	—	—	Egri Ur.	—	—	Komornák	—	—	Demjéné Assz.
Golovin, Udvari Cavallér	—	—	Balla Ur.	—	—	Több Udvariak.	—	—	Nagyné Assz.
Pál, hollandus Hajós' Kapitány	—	—	Erdélyi Ur.	—	—		—	—	

(Történik Péterszburgha az ügy nevezett Péter Kunyhóba.)

Ezt fogja követni:

Egy nevezetes historiai Néma Képezet (Tableau) a régi időkből 4 Szakaszban:

A' KÉKSZAKALLU VITÉZ: {Blaubart.}

Melyben a' Vitéznek hetodik feleségén való Regyetlenkedése, hajánál való hirtzolásá, az Asszony meg szabadítása egy Templarius és más Testvére a' Regyetlen vitéznek halál által való meg győzöttetése Képezetetik.

*) NB. Balláné Asszony fel gyógyulásával a' fenn hizelelt Személyben ujabbán ajánlani bátorodik magát a' Tűt. Hazafiahnak.

Bémen'etel Ára: Első hely 50 xr. — Második 30 xr. — Harmadik 18 xr.

A' Játzó hely vagyon a' Fehete Sas Uttszában, az Arany Hattyundl.

Kezdődik pontba 7 Orakor, Vége 9 Orakor.

6/a. A budai Várszínház a székesszékesszérvári nemzeti színjátszók vendégszereplése korában.

6/b. A pesti Városi Színház a székesszékesszérvári nemzeti színjátszók vendégszereplése korában.

A Pesten az esztendő végén kiadott sűgőkönyvben pontos műsort találunk. Felsorolván a tagok névsorát, huszonnégy férfi és kilenc nő tagja volt (ez utóbbiak között: »eggy Diletáns Aszszonyság« és »Két Házafi segéd Leánykák«) és mindezekon felül négy gyermekszereplő.⁴⁹⁾

Előadásait az *Arany Hattyú* vendégfogadóban augusztus 17-én kezdik el, de szeptember 21-e után a műsorban ez olvasható:

»NB. Itt a Társaság tovább nem maradhatván egy sokkal alkalmasabb helyen, a Báro Podmaniczky úgy nevezett Beleznay Kerti Palotában kezdett a' nagy Érdemű nézőknek mutatványaival gyönyörköd-tetést szerezni.«

*

Ezzel véget ért a Székesfehérvár nevéhez fűződő színésztársaságok tündöklése Budán és Pesten. A nagy nemzeti feladatot elvégezték, a két város német polgárai előtt bebizonyították, hogy a magyar színjátszás méltó és veszedelmes társa a németnek, s hogy el fog következni az idő, amikor elhallgat a német műzsa a kettős város falai között, és egyedül a magyar műzsának lesz hajléka benne.

A Székesfehérvári Nemzeti Színjátszó Társaság érdeme tisztán áll a színészet-történet, de a magyar nemzeti kultúra ítélőszéke előtt is. A pest-budai vendégszereplések nagy érdemét szaporították, növelték, öregbítették.

Nemzeti kultúránk, drámairodalmunk fejlődése sokat nyert általa. Akkori viszonyaink között nem volt könnyű dolog a mai kedvelt kifejezés szerint »beérkezetté« lenni egy magyar szellemi törekvésnek. Kisfaludy — aki küldetészerűen jelent meg abban az időpontban, amikor egy ilyen tökéletes előadó gárda módot talált arra, hogy az ország fővárosában felvegye a harcot a nagymúltú, felülről támogatott, erős német színészzel — akkor, maga is dunántúli lévén, egyenesen a nagyhírű székesfehérvári társulathoz kapcsolódik s első darabját mindjárt ehhez a társasághoz hozza, amely azt a magyarság gócpontjában mutatja be, hogy innen szálljon szerteszét az országban a magyar színpadi képzelet, gondolat és élet, amely az egész országnak egy új igazi magyar világot jelentett.

A pesti magyar sikerek bírták rá báró Berzeviczy Vincét, a kassai színház elméleti és gyakorlati tudással bíró intendánsát arra, hogy a kassai színpadon minden hétre egy új Kisfaludy darab bemutatóját, vagy legalább előadását tűzze ki.

Igaz, a Társaság több új erős magyar szerzőt nem tudott a harcba állítani, de ezt nem róhatjuk fel az ő hibájául. Olyan időszak borult éppen az ő évtizedében a hazára, midőn a színpad nem nyert erős alkotó tehetségeket. Katona már örökre elhallgatott és hatalmas alkotása még csaknem egy évtizedig volt némaságra kárhóztatva, míg megszólalhatott a magyar színen.

Pedig a magyar drámairodalom feltűnt csillaga követőkre is talált volna. Ott volt mindjárt testvérbátyja, a körülrajongott költő, Kisfaludy Sándor, aki a fehérváriak sikerein felbuzdulva adja ki *Eredeti Magyar Játékszínét*⁵⁰⁾ s annak első kötetét nagy elragadtatásban ilyen ajánlással engedi szárnyára:

9. Tanulmányok Budapest múltjából. IX.

TEKINTETES
SZÉKESFEJÉR VÁRMEGYE
KARAINAK és RENDEINEK
Háladó Hazafiúi Tiszteletül.

A hozzáfűzött ajánló sorokban, melyeket a »Dicső, lelkes Hazafiakhoz« intéz, áldja őket, kik kebelökben egy nemzeti Magyar Játékszint állítottak fel és Színjászó Társaságot alapítottak meg. Ünnepli őket, akik nagyszívű adakozások által azt cselekedték meg, amit az Országnek Fővárosaitól méltán, de hasztalan várt a Nemzet.

Kisfaludy Károly fellépte a külföldön lakó magyarok közül is cselekvésre bírta Gaal Györgyöt, a magyar mesevilág első felfedezőjét, az Eszterházyak bécsi könyvtára őrét, aki Kisfaludy Károlynak három drámáját fordította le németre s adta ki.⁵¹⁾ Előszavában a magyar színésztörténetről általában szólva különösen kiemeli a székesfehérvári társaság eredményes munkáját és azt a nagy sikert, amelyet Pesten és Budán előadásaival elért.

A drámaköltő és az előadók eme sikerei nem egy igyekezetet lobbantottak fel az irodalmi hajlamú magyarok keblében, hogy a színpadnak alkossanak. Ezek egynek kivételével nevek, akik alig jelentkeznek többé és nem jelentenek többet a semminél.

Egy név emelkedik ki magasan ebből a sivárságból, aki Kisfaludy Károly tanítványa. A pesti Váci-utcának egyik házfalán, mely házban e két nagy író örök álmra hűnyta le szemét — emléktábla hirdeti, hogy ott halt meg Kisfaludy Károly, a nagy mester és a nagy mesternél nagyobb tanítványa: Vörösmarty Mihály.

Ha közvetlenül nem is terem dús gyümölcsöt az irodalomban e színésztársaság, annál nagyobb érdemei vannak, a magyar színészet fejlődésében. Hogy az egy évtized múltán megnyíló Pesti Magyar Színház felséges művészgárdája a kellő időpontban előállott, azt nagyrészen önekik és nagy buzgóságuknak köszöni a nemzet.

De elismeréssel kell koszorúznia a magyar művelődésnek a társaságot azért is, hogy a minden ízében, vérében, gondolatmenetében germán Kotzebuet, ezt a színpadi »mázolót« eltüntette a magyar színpadról. Míg kezdetben a pesti magyar műsor négyötöde Kotzebue vásári ponyvának mondható darabjaival telt meg, addig a vendéggjátékok utolsó éveiben Kotzebue teljesen letűnik a műsorról.

Ugyancsak jelentős eredménye a Székesfehérvári Nemzeti Színjászó Társaság pest-budai előadásainak az, hogy mindig újra és újra felébresztette mind a magyar sajtóban, mind a két város magyarsága körében, nemkülönben Tekintetes Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegye urainak lelkében a nemzet színházának régtől fogva kísértő gondolatát; s hogy ez a gondolat oly hamar testet öltött, hogy e sok tárgyalás és szervezkedés, apostolkodás, lelkesítés, kolledálás után egyszeriben eljutott az alapkövetélig — az is nagyrészen az 1819—1828. években itt játszott székesfehérváriak érdeme.

Ennek az igazságnak adott kifejezést az 1874-ben felavatott székesfehérvári színház megnyitási előadását követő ünnepi estében Gyulai Pál,

aki a Kisfaludy Társaság nevében mondott pohárköszöntőjében megemlékezett a mult eme nagyjairól.⁵²⁾ Megemlékezett róluk, akik 1819-ben tizenkilencszer játszották Kisfaludy Károly *Tatárok*-ját, s ez a siker, ez az előadás ébresztette fel Pesten mind a magyar színészet, mind Kisfaludy Károly iránt a közfigyelmet. Székesfehérvár buzdítása e kettős irányban hatott Pestre. Ő tehát a Kisfaludy Társaság nevében hódolatát fejezi ki azon szellemért, a nemzeti irodalom és művészet iránt tanúsított azon lelkesedésért, mely a város polgárai lelkében tradícióból lobog.

Gyulai után Jókai is megemlékezett a régi színészekről s a régi színészetről. A színészet nemzeti szellemét a század második évtizedében eme régi theatristák tartották fenn. Általuk lobbant lángra a közönség lelkének tüze is, s ez a tűz tartotta megint együtt a társulatot. Köszöntötte ama közönség emlékét és azokat, akik még ebből a közönségből életben vannak.

*

És lássuk most a vendéjátékok rövidre szabott statisztikáját. Az 1819—1828 közti kilenc esztendő alatt öt évben hétszer töltöttek Pest-Budán rövidebb-hosszabb időt a székesfehérvári színészek; ezalatt hatvanhárom estén hatvanöt darabot mutattak be. (Valószínű, hogy ennél többet, de csak ennyiről van biztos tudomásunk.) Budán nyolc előadást rendeztek, a többi ötvenhat Pesten volt.

A bemutatott tizenhat eredetiből nyolcnak szerzője Kisfaludy Károly volt, darabjaiból ötöt itt mutattak be először. Tizenhat estén át az ő darabjain lelkesedett a közönség.

Míg Goethetől egyetlen egy darab sem volt műsorukon, Schillertől csak egy, addig Kotzebuetől tizenkettőt adtak tizennégy estén.

Az előadott darabok között három olyan volt, melynek ma már csak a címe ismert, szerzője, tárgya, jelentősége teljesen ismeretlen.

Érdekes és a magyar drámai irodalom hirtelen megindult fejlődésére jellemző, hogy a székesfehérváriak első vendéjátéka alkalmával az eredeti darabok száma 3 volt, amivel szemben 11 fordítás állott. A rákövetkező évben az eredetiek száma 5 volt, míg a fordításoké 10. — 1820-ban azonban már az idegenből átplántált darabok száma lesz 5, és az eredeti szerzők műveinek száma 10 lett! És ezek között is 6 új darab bemutatója...

A Székesfehérvári Nemzeti Színjatszó Társaság a magyar színészetben, ezen át a magyar művelődéstörténetben rendkívüli fontosságú. Egyik erős szeme ez annak a hatalmas láncnak, mely a színészetet megteremtő Kelemen Lászlótól a pesti Nemzeti Színházig összefogta a magyar kultúrát. Pesten és Budán a közkedvelt gazdag német színtársulat mellett is megdönthetetlen bizonyítéka volt a magyar Génusz mindent kivívó, nagyszerű eleven erejének. Megteremtette a tiszteletet a magyar szellem és művészet iránt.

A két város két színházát hozta a hazafi-büszkeségek körébe. A Várszínházat, melyben a magyar nemzeti színészet első megszólamlása hangzott el, — majd igen rövid idő multán színhelye lesz a Budai Színjatszó Társaság előadásainak és itt keletkezik az első állandó pesti magyar színház hatalmas művészgárdája.

És a nem is egy évtized múltán felépülendő Pesti Magyar Színház csiráját hozta magával, midőn a város magyar közönségének és a magyar színészet áldozatkész patrónusának, Pest-Pilis-Solt törvényesen egyesült vármegye urainak gondolatában megerősítette a hitet, az akarást: a magyar fővárost magyarrá tenni szívből, lélekben, szóban.

Ezt a nagy megmozdulást munkálta a Székesfejérvári Nemzeti Színházi Társaság, ahányszor Pesten és Budán vendégszerepelt.

Rexa Dezső

JEGYZETEK.

¹⁾ Könyves Máté: *Játékszíni Koszorú*. Mellyben a két Magyarhoni nemzeti Szín-Játszó Társaság' eredeti környüállása, eddig való fennállása; a Játékszín' hol léte, száma, épülése, módja, Könyvtárának mennyisége, Szerzők' és Fordítók' nevei foglaltatnak. Szerkesztette s kiadá — —. Pest 1834. lásd a 42. lapon.

²⁾ A levél kelt Pesten 1820 június 29-én. Közölve *Kisfaludy Károly Minden munkái*. Rendezte Bánóczi József. Budapest 1893. VI. köt. 294—95. l.

³⁾ *Szép-Literaturai Ajándék a Tudományos Gyűjteményhez*. Pest, Trattner. 1822. évi folyam 92. lap.

⁴⁾ *Theater der Magyaren*. Uebersetzt und herausgegeben von Georg von Gaal. Erster Theil (Több nem jelent meg) Brünn 1820. E kötetben *A Tatárok Magyarországbán, Ilka és Stibor vajda* vannak. Erre vonatkozólag lásd a *Magyar Kurir* 1830. évi febr. 22-én megjelent 15. számában található közleményt.

⁵⁾ U. o. 299. l. A levél kelte: Pesten 1820 március 14-én.

⁶⁾ Lásd Könyves idézett *Koszorú*-jában a 43. lapot.

⁷⁾ Jósza János: *Magyar Theátrumi Zseb-Könyvetske*, melly a' Nemzeti Játszó Társaság által Szabad Kir. Székes Fejérvár városában az 1818dik esztendő mind szent havának (okt.) 11-dik napjától fogva előadott Játék Darabok' neveit foglalja magában. Készítette — —. A' N. J. Társaság Sűgőja. Székes-Fejérváron 1819. lásd a 8. lapot.

^{8a)} *Hazai és Külföldi Tudóstítások* 1819. II. negyed. 265. l.

^{8b)} Lásd a fenti *Zsebkönyvetské*-ben a 12—13. l.

⁹⁾ *Nefelejts*. Szépirodalmi, társaséleti, művészeti és divatlap. Felelős szerkesztő Bulyovszky Gyula. Pest 1859—60. Első évfolyamában (1859) Szilágyi Pál: *Egy nagyapa regél unokáinak*. A 261. l. második hasáb végén.

¹⁰⁾ *Magyar Theátrumi Almanák*. 1814. Esztendőre. A 12. sztlan lapon.

¹¹⁾ *Hazai és Külföldi Tudóstítások*. 1819. évi Szent Iván (június) hava 9-én megjelent 46. számban a 361—362. l.

¹²⁾ A leszórt három vers közül kettő van kezem között; az elsőt a M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára az 1819. évi aprónyomatványok dobozában őrzi, a másik gyűjteményemben. Ennek hasonmását közöljük. A harmadik ismeretlen.

¹³⁾ *Hazai és Külföldi Tudóstítások*. 1819. Mindszent (október) hava 20-i 32. számban a 294. l.

¹⁴⁾ Jósza János: *Magyar Theátrumi Zseb-Könyvetske*. Melly az 1819. esztendőben Fehérvárott, Pesten és Budán elő adott játék darabok' neveit foglalja magában, készítette — —. A' N. J. Társaság sűgőja. Székesfehérvárott 1820. — Egyetlen példánya a székesfehérvári múzeum könyvtárában. Lásd 13. l.

- ¹⁵⁾ U. o. lásd a 21—22. l.
- ¹⁶⁾ Szilágyi Pál idézett cikke a *Nefejejts*-ben. 283. l. első hasáb.
- ¹⁷⁾ *Pannonia*. Ein vaterländisches Erholungsblatt für Freunde des Schönen, Guten und Wahren. Herausgeber und Redacteur: Graf Carl Albert Festetics. I. évf. 1819. évi 52. számban 218. l.
- ¹⁸⁾ *Wiener Zeitschrift für Kunst, Literatur und Theater*. 1820. I-só negyed 10. és 12. számában. A két közleményt magyar fordításban lásd Bayer *Nemzeti Játékszín*-ének I. köt. 346—450. lapján a lábjegyzetben.
- ¹⁹⁾ Fejérvármegye levéltárában.
- ²⁰⁾ Úrlapszerű nyomtatvány. Úgy látszik egyetlen példánya Fejér vármegye levéltárában. Fasc. II. No. 32/820.
- ²¹⁾ Fejér vármegye levéltárában. 1820. jan. 28-án kelt 102. tsz. sz. alatt.
- ²²⁾ *Magyar Kurir* az 1820. esztendőre. Szerkeszti Pántzél Dániel. 38. évi folyam. I-só negyed 39. sz. 321—22. lapjain.
- ²³⁾ U. o. a 36. sz. 297—298. lapjain. Szórul-szóra így ír. Kultsár *Tudósttások*-ja 1820. I. félév Szent György (április) hava 26-i 34. számában. Ebből a Pesten megjelenő hírlapból került tehát a bécsi lap május 5-i számába.
- ²⁴⁾ U. o. a 39-ik számban.
- ²⁵⁾ Lásd *Színésztetemés 1820-ban* című kis rajzomat a *Pesti Hírlap Vasárnapja* 1929. évi febr. 24-i számában.
- ²⁶⁾ Gyöngyössi János: *Hazafiú Nefejejts*, meljet a' Sz. Fehérvári Nemes Színjatszós Társaságnak, midőn Az harmadszori Budán és Pesten esett megjelenése után Júniusnak 14-én Elhatározatásának Főhelyére visszatérni szándékozva barátságos tiszteletére ajánl Pettényi ifjabb — a' Fels. Magyar Királyi Helytartó Tanács számvevő Hivatalának Adózói és Urbariomi Osztályában Betsületbéli Tiszt. Pesten 1820.
- ²⁷⁾ *Magyar Kurir* 1820. évi II. köt. 56. lapján.
- ²⁸⁾ U. o. 37. számának 297. lapján ír az előadásról.
- ²⁹⁾ Gróf Dessewffy József levele Kazinczy Ferenchez: Kassa február 6-án 1821. *Kazinczy Ferenc levelezése* XVII. köt. 398. lap.
- ³⁰⁾ U. o. A gróf itt elmondja, hogy valamennyi főúri dáma »a Grófnéhoz tódult és megakarta ajkaival érni azt a szent helyet, ahová a Fejedelmi tsók tapad't...« Arról, hogy a király, udvara és az udvar körében álló urak ellátogattak a magyar színészek előadására a Pest városi színházba, olvasható még: *Wiener Zeitung* 1820. évi folyam 124. és 125. számában. Ugyanott a IV. évfolyam 119., 120. és 123. számaiban. A *Hazai és Külföldi Tudósttások* 1820. II. félév 22. számában a 166. lapon. — A *Hasznos Mulatságok* 1820. évi II. félév 29. sz. — *Magyar Kurir* 1820. évi okt. 17. sz. — *Zsebkönyv 1822-re*, Kiadta Igaz Sámuel, Bécsben 1821. Benne cikk a kiadótól: *Első Ferenc hív Magyarjai közt 1820-ban*. — Részletesebben szólottam e jelentős politikai és társadalmi eseményről a *Napkelet* 1930. évi XV. kötetének 43—46. lapjain.
- ³¹⁾ Lásd Bánóczy József: *Kisfaludy Károly és munkái*. Budapest 1882—83. I. kötet 229. lapján. A színlap a közlés szerint csak kéziratban van, de hogy hol található, azt a 308. lap erre vonatkozó 62. jegyzetében nem adja.
- ³²⁾ *Wiener Zeitung*. 1820. évi harmadik évnegyed 87. számában.
- ³³⁾ A *Hazai és Külföldi Tudósttásokhoz* toldalékkul adott *Hasznos Mulatságok* 1820. évi második félesztendejének 29. számában a 225—27. lapokon.
- ³⁴⁾ Lásd *Déryné naplója* (Bayer-féle kiadás) II. köt. 20—54. lapokon. — Ugyan-csak erről: Ertl és Hybl: *Theater Taschenbuch auf das Jahr 1823 Pesth*, a 34., 39., 68., 69. lapokon. — Kádár Jolánnak a pesti német színjatszásról szóló alapvető művében a vendéjáték a 228. lapon említve van. — A Könyves Máté sűgő szerkesztette *Magyar Játékszíni Zseb-Könyvetske*, Melly az 1822-dik Esztendőben előadott és a' fejérvári színészet emlékezetre méltó eseteit, Játék darabok' neveit foglalja magában — Székes-Fejérvár 1823 — erről a nagy művészi diadalról, mely nem csupán Dérynének, de a fehérvári társaságnak is babért szerzett, egyáltalán nem emlékezik meg.
- ³⁵⁾ *Szép-Literaturai Ajándék a' Tudományos Gyűjteményhez*, 1822. Második Esztendei folyamot, Pest. Lásd az 57. lapot.
- ³⁶⁾ *Magyar Kurir* 1824. évi folyam. 38. számában.
- ³⁷⁾ A *Báthory Zsigmond és Barcsay György-ről* sehol sem történik emlékezés. Benkő Kálmán közismert *Magyar Színvilág*-a (1873), mely ma a legteljesebb lajstromát adja a régi magyar színpadokon előadott daraboknak, csak egy *Báthory Zsigmond*-ot

említ s annak sem nevezi meg a szerzőjét; kérdés, hogy ez azonos-e amazzal? Tekintve, hogy annak az eredeti színműnek teljesen nyoma veszett, s ha meg is bukott, talán érdemes a fennmaradt és gyűjteményekben levő színlapnak fontosabb részeit közzétenni.

Báthory Sigmond és Barcsay György. Nagy nemzeti vitézi játék 5 felvonásban. Személyek: Batory Sigmond, Erdélyi Fejedeleme — Mária Kristina, Styriai Herczegné, a Felesége — Barcsay György, a Fejedeleme Attyafia, s Fő vezére — Bánffy Katalin, a Felesége, — Ágnes, a Leánya, — Iktári Bethlen Gábor Fő Nemes, — Mázer Ferencz, a Fejedeleme Tanácsosa, — Virág András, a Fejedeleme Komornyikja, — Toldalagy Mihály, Kapitány az Erdélyi Seregnél, — Mezei, a Fejedeleme Tisztje, — stb. Kapitányok, Tisztek, Udvariak, Oláh Asszonyok és Férfiak. — Talán ezen az alapon rá lehet akadni erre a darabra, ha más címen is játszották.

³⁸⁾ A M. Tud. Akadémia könyvtárában. M. Irod. ívrét 8sz. E. X. jelzet alatt. A kézirat nem Kisfaludy Károly kezétől ered.

³⁹⁾ Ugyanott, azon a helyen.

⁴⁰⁾ A színlap magam-másolta kéziratban gyűjteményemben.

⁴¹⁾ A társulat érdemes tagjának, Murányi Zsigmondnak fordításában adták. Az előadás színlapja másolatban gyűjteményemben.

⁴²⁾ Az *Egy óra* kedvelt műsordarabja volt mindig a német színház közönségének, s első három német előadása, mint az akkori lapok írták, nem kevesebb, mint 10.000 forint jövedelmet hajtott volna a színháznak. 1823-tól 46-ig ötvenhétszer adták. A magyar előadás színlapja gyűjteményemben.

⁴³⁾ Szinováczy György: *Rövid értekezés a magyar Játékszínnek Budapesten állandó leendő megállapításáról 's a' színházi Tagoknak jelenlegi állapotokról.* Közli: ——. Pozsonyban, Schmid Antal betűivel, 1835. Lásd a 38. l.

⁴⁴⁾ Könyves Máté *Magyar Játékszíni Zseb-Könyvcske.* Egy eredeti Vigjátékkal ezen nevezet alatt: *Új Esztendei Ajándék.* Komáromban. Év nélkül, lásd a 17. l.

⁴⁵⁾ *A hét magyar vezér,* más néven: *A hét magyar kapitányok* című darabról a két címen kívül egyebet nem tudunk. Benkő említett *Színvilág*-a lajstromában is csak a címét adja. Bayer jeles drámairodalomtörténetében nem mond róla többet, mint hogy *Kisfaludy Károly Kritikai jegyzetei*-ben maró gúnnyal szól róla. Lásd I. kötet 319—20. l.

⁴⁶⁾ Lásd a Székesfővárosi levéltár iratait.

⁴⁷⁾ Bóka János: *Magyar Játékszíni Zseb-Könyvcske,* mely az 1828-dik Esztendőben előadott Játék Darabok' neveit foglalja magában Augusztus hónaptól, némely gyönyör mulattatással, Pest.

⁴⁸⁾ A színlap gyűjteményemben.

⁴⁹⁾ Bóka János fent idézett *Zseb-Könyvcské*-jében. Lásd a 6. l.

⁵⁰⁾ Kisfaludy Kisfaludy Sándor: *Eredeti Magyar Játékszín.* Két kötet, Pesten 1836.

⁵¹⁾ Lásd a 4. számú jegyzetet.

⁵²⁾ *Vasárnapi Ujság,* 1873. évfolyam 555. lapján.